

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální pedagogiky

Hodnoty a cíle žáků s poruchami chování
v období pubescence

Bakalářská práce

Brno 2016

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Štrausová, DiS.

Autor práce:

Iveta Nováčková

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci (bakalářskou, diplomovou, rigorózní, závěrečnou práci CŽV) vypracoval/vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.“

V Brně dne 20. března 2016

.....

Iveta Nováčková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Kateřině Štrausové, DiS. za odborné vedení bakalářské práce, za její trpělivost, vstřícnost a cenné rady.

Dále bych ráda poděkovala zaměstnancům střediska výchovné péče pro děti a mládež a informantům, za poskytnutí rozhovorů a informací důležitých pro realizaci výzkumného šetření.

Také děkuji svojí rodině a příteli, jež jsou mi oporou nejenom ve studijních záležitostech.

Obsah

Úvod.....	6
1 Dítě s poruchou chování	7
1.1 Definice poruch chování	7
1.2 Příčiny poruch chování	8
1.3 Vývoj poruchy chování	11
1.4 Klasifikace poruch chování	12
1.5 Období pubescence a rizikové chování spojené s tímto obdobím.....	14
Shrnutí.....	17
2 Hodnoty a volba povolání.....	18
2.1 Hodnoty	18
2.2 Specifika předprofesní přípravy dětí s PCH.....	19
2.3 Kurikulární a legislativní vymezení předprofesního vzdělávání.....	19
2.4 Kariérové poradenství v ČR.....	21
2.4.1 Subjekty profesního poradenství v ČR	21
2.4.2 Poradenství na úrovni ZŠ.....	23
2.5 Volba povolání	25
2.6 Vliv na volbu povolání	25
2.6.1 Rodina a její vliv	26
2.6.2 Vrstevníci a jejich vliv	27
2.6.3 Škola a její vliv	27
2.6.4 Hodnoty a jejich vliv	28
2.6.5 Osobní zájmy a životní cíle ve vztahu k volbě povolání	29
Shrnutí.....	30
3 Hodnoty a zdroje dítěte jako faktory vstupující do procesu volby povolání dítěte s poruchou chování	31
3.1 Projekt výzkumu.....	32
3.2 Metodologie.....	33
3.3 Analýza a interpretace výsledků výzkumného šetření	36
3.4 Závěry z výzkumného šetření.....	45
Závěr	48
Shrnutí	50
Summary	51

Použité zdroje.....	52
Seznam tabulek	57
Seznam použitých zkratk.....	57
SEZNAM PŘÍLOH.....	58
PŘÍLOHA A.....	59
Karty hodnot.....	59
PŘÍLOHA B	60
Karty vlivů.....	60

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na spojení dospívání, volby povolání a poruch chování. Téma bylo zvoleno na základě snahy odhalit vlivy, které na volbu povolání působí. Tedy na základě jakých skutečností se jedinci rozhodli zvolit svoji profesní dráhu.

Člověk na své cestě životem činí malá i velká rozhodnutí. Malá rozhodnutí jsou vykonávána každým dnem, aniž by jim byla přikládána velká pozornost. Velká rozhodnutí však ovlivňují kvalitu vlastního života a také životy jiných lidí. Podle čeho se má ale člověk rozhodovat? Do jisté míry rozhodnutí ovlivňuje hodnotová orientace, kterou člověk přijme za svou. Proces zvnitřňování hodnot je ovlivněn především výchovou. Pro jedince v období dospívání je vytvoření správné hodnotové orientace velice důležité právě z důvodu blížící se volby povolání. Tato volba je jednou z nejdůležitějších a nejtěžších voleb vůbec. Zvláště obtížná se zdá být pro ty, kteří si prošli zařízeními pro ústavní nebo ochrannou výchovu a na své cestě museli zdolávat velké množství překážek.

Cílem předkládané práce je analýza hodnot a zdrojů dítěte jako faktorů vstupujících do procesu volby povolání dítěte s poruchou chování.

Práce je rozdělena do tří základních kapitol – na dvě kapitoly teoretické a jednu empirickou. První z teoretických kapitol se zabývá problematikou poruch chování a dospíváním, druhá teoretická kapitola řeší volbu povolání a vlivy, které na ni působí. Empirickou část tvoří metodologie – pro výzkum byla zvolena kvalitativní strategie s metodou interview. Výzkumný vzorek byl tvořen čtyřmi informanty (dva chlapci a dvě dívky) ve věku 15 a 16 let. Cílem výzkumu bylo odhalení hodnot a vnějších zdrojů (pozitivních i negativních), které stojí za volbou povolání dítěte s poruchou chování.

1 Dítě s poruchou chování

Následující kapitola se bude zabývat poruchou chování, jejími příčinami, vývojem a projevy. Zaměří se také na období dospívání, vývojové úkoly v tomto období a s tím spojené problémy a rizika vzniku problémového chování, které se dá v období pubescence předvídat. Kapitola také bude řešit vlivy rodinné, sociální a školní, které ovlivňují nejen poruchy chování, ale i správné dozrávání člověka v období pubescence.

1.1 Definice poruch chování

Poruchou chování se zabývá více oborů, avšak jejich vymezení se navzájem prolínají. *„Pedagogické pojetí poruchy emocí nebo chování je postaveno na bio-psycho-sociálním modelu života člověka, podle kterého je postižení výsledkem vzájemných vztahů mezi zdravotním stavem, osobnostními faktory a externími faktory, ve kterých jedinec žije“* (Vojtová, in Pipeková, 2006, s. 353). Poruchu chování můžeme definovat i z psychologického hlediska *„jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, event. na úrovni svých rozumových schopností“* (Vágnerová, 2012, s. 779). Sdružení pro Národní duševní zdraví a speciální vzdělávání z roku 1992 říká, že porucha emocí a chování je *„výrazem pro postižení, kdy se chování a emocionální reakce žáka liší od odpovídajících věkových, kulturních nebo etnických norem a mají nepříznivý vliv na školní výkon včetně jeho akademických, sociálních, předprofesních a osobnostních dovedností“* (Vojtová, 2008, s. 53).

„Definice poruch chování je nezbytná pro správné pochopení problematiky dítěte s poruchou chování a její uchopení v celém životním kontextu. Široká škála definic poruch chování je obrazem různých konceptů problematiky, která je s tímto fenoménem lidského bytí spojena“ (Vojtová, 2008, s.52).

Porucha chování ovlivňuje dítě v mnoha stránkách jeho života. Jedná se o soubor faktorů, které dlouhodobě působí na jeho život. Různé symptomy problémového chování se objevují a projevují mnohem dříve, než se okolí začne zajímat – a zde nastává příležitost pro vývoj poruchy chování. Velmi důležitá je zde včasná intervence, která je důležitá jak u samotného dítěte, ale také v jeho sociálním prostředí. Pozdní nasazení intervence její účinnost snižuje (Vojtová, 2012).

1.2 Příčiny poruch chování

Příčiny vzniku poruchy chování mohou být různého charakteru, sčítají se zde nepříznivé vlivy různých rizikových faktorů. Je velmi obtížné určit, který rizikový faktor má za následek poruchu chování, protože všechny působí ve vzájemné interakci. Snad nejdůležitějším rizikovým faktorem je nejužší sociální prostředí dítěte – tedy rodina dítěte (Vojtová, 2008).

Rizika spojená s osobností dítěte

Podle Vojtové (2008) mohou být rizika spojená s osobností dítěte nedonošenost, nemoc, prenatální postižení mozku, nízká inteligence, obtížný temperament, hyperaktivita, nízké sociální dovednosti, obdiv k násilí, nebo také absence klíčové osoby v životě dítěte. Tato absence může vést k neschopnosti prožívat štěstí, vnímat sympatie a pozitivní signály od druhých lidí.

- **Genetické dispozice**

Genetická dispozice k poruchám chování se u dětí může projevovat zejména na úrovni temperamentu. Za rizikový faktor považujeme například dráždivost, impulzivitu, snížení zábrán, nezávislost na pozitivním hodnocení. Tyto genetické dispozice se projevují již v raném věku a výchovou jsou zpravidla málo ovlivnitelné. Jedinec preferuje vlastní pravidla chování, které vedou k uspokojování jeho potřeb. V dospělosti se u těchto dětí projeví zpravidla porucha osobnosti. Někdy je obtížné odlišit dědičnou zátěž od zátěže psychosociální a to v případě, pokud alespoň jeden z rodičů trpí podobnou poruchou (může se chovat problematicky a své dítě bude vychovávat nevhodným způsobem), (Vágnerová, 2012).

- **Biologické dispozice**

Znevýhodnění může vzniknout narušením struktury nebo funkcí CNS¹ důsledkem úrazu hlavy, zánětlivého onemocnění mozku. Tyto jedince lze snadno vyprovokovat k neadekvátním reakcím. Biologická odchylka může být chápána jako rizikový faktor zvyšující sklon k nežádoucímu způsobu reagování (Vágnerová, 2012).

Rizika spojená s rodinou dítěte

Tento vliv lze považovat za velmi významný, jelikož život v nevhodném či nepodnětném prostředí představuje riziko rozvoje nežádoucích způsobů chování, ale také nepříznivých osobnostních charakteristik. Jako nejdůležitější sociální prostředí chápeme rodinu (poskytuje dítěti základní sociální zkušenost). Riziko se zvyšuje, pokud nastanou změny ve fungování rodiny dané její neúplností (Vágnerová, 2012).

Jako riziková bývá uváděna rodinná konstelace (např. neúplná, početná rodina, dlouhodobá nezaměstnanost rodičů), manželské spory, násilí v rodině, psychiatrická onemocnění, špatný rodičovský vzor, nedostatečné vedení, odmítání dítěte, proměnlivé vyžadování kázně, rodiče jsou anomální osobnosti – nejsou schopni uspokojivě plnit svoji rodičovskou roli, rodina neplní všechny své funkce – neposkytuje pocit jistoty, funguje pouze formálně, nedostatek materiálního zabezpečení, špatné sociální podmínky, chybí pozitivní vzor (Vojtová, 2008; Vágnerová, 2012).

Rizika spojená se společností

Rodina však není jediným sociálním faktorem, který může negativně ovlivnit jedince. Velice často může jít také o vrstevnickou skupinu, zejména pokud jde o skupinu asociálně zaměřenou. Avšak vliv party nemůže být nikdy tak významný, pokud rodina představuje **přijatelné zázemí**. Sociální skupina totiž navazuje na základy, jež položila rodina. K asociálnímu chování může lákat i určité životní prostředí – například sídliště, která jsou známá svou anonymitou na rozdíl od malých měst, kde funguje sociální kontrola (Vágnerová, 2012).

¹ Centrální nervová soustava

Vojtová (2008) vidí rizika v násilí a kriminalitě ve společnosti (také násilí v médiích). Dále upozorňuje na válečné konflikty, socioekonomické znevýhodnění, sociální nebo kulturní diskriminaci a životní podmínky .

Rizika spojená se školou

Panáček (2013) řadí školní prostředí k rizikovým faktorům vzniku sociálně patologického chování. Za rizikové považuje preventivní poradenství neplnící svůj účel, nepřátelské klima školy nebo prostředí třídy. Upozorňuje také na vrstevnické skupiny, které mohou lákat k užívání návykových látek. Vojtová (2008) také zmiňuje aspekty, které negativně ovlivňují dítě ve školním prostředí - mohou to být školní neúspěch, nedostatek příležitostí k učení, nepřiměřené nároky, nevhodné kázeňské prostředky, škodlivou vrstevnickou skupinu.

Dalšími rizikovými aspekty spojenými se školou rozumíme slabou vazbu na školu – odmítání školy (dítě by rádo do školy chodilo, ale něco mu v tom brání) nebo záškoláctví. Dítě se může vyhýbat obávané situaci nebo může pociťovat úzkost spojenou se školním prostředím. Také může unikat z nepříjemné společenské situace (neuspokojivé vztahy s vrstevníky nebo učiteli). Snaha zůstat doma a nechodit do školy může být spjata i se skutečností, že dítě chce zůstat s rodičem nebo jinou blízkou osobou. V neposlední řadě dítě zůstává za školou kvůli příjemným zážitkům, které prožívá mimo školu (Elliott, Place, 1998). Další problematikou ve školním prostředí je šikana, jež je řazena do sociálně patologických jevů. Šikana může být aktivní/pasivní, přímá/nepřímá, fyzická/verbální. Aktéři šikany jsou agresori a oběti šikany (Semrád, 2007).

Všechna tato rizika přináší do života dítěte bariéry, které ohrožují kvalitu jeho života. Jedinec může těmto faktorům buď odolávat, nebo jim podlehnout. Rizikové faktory se také mohou promítat do různých aspektů jeho osobnosti a života. Velmi často se promítají do jeho chování - a to v jeho nežádoucí formě (Vojtová, 2008).

1.3 Vývoj poruchy chování

Během života se u dítěte může vyvinout porucha chování. Vše začíná u působení rizikových faktorů a pokračuje přes problémy v chování. Důležitá je zde především včasná a účinná intervence a to již u dětí v riziku (Vojtová, 2008).

Dítě v riziku (At-risk Youth) - jedná se o děti, jejichž socializace se vyvíjí rizikově nebo může být dokonce blokována. Dítě v riziku čelí mnohým rizikům z osobnostní a sociální roviny. Rizika jsou spojovány s osobností dítěte, rodinou, školou a společenským prostředím dítěte. Dítě může rizikovými faktory buď odolávat, nebo jim podléhat. Velmi často se však projevují negativně v chování dítěte (Vojtová, 2008). Pokud takovému dítěti není věnována dostatečná pozornost, tak jejich problémy mohou přerůst až v **problém v chování**. **Dítě s problémem v chování** o svých problémech ví, vadí mu a chtěl by je změnit. Trpí nálepkou problémového žáka, normy totiž nenarušuje úmyslně. Problémy bývají krátkodobé, často bývají důsledkem nezvládnutých konfliktů se sociálním okolím. K nápravě vedou cílená pedagogická opatření (Vojtová, 2010).

Pokud se problémovému chování nevěnuje dostatečná pozornost, a pakliže nepřichází na řadu včasná intervence, může se problémové chování proměnit v poruchu chování. **Poruchy chování** se mohou projevovat ve více oblastech. O poruše chování lze uvažovat, pokud jedinec vykazuje ve svém chování jednu nebo více z pěti charakteristik jedince s poruchou emocí a chování podle Bowera a to po určitou dobu. Charakteristiku vývoje poruchy emocí a chování popsal Bower v pěti stupních podle intenzity problémovosti. V posledních dvou stupních je potřeba cílené intervence až nutnost segregace, intenzivní intervence a rehabilitace (Vojtová, 2008).

Projevem poruchy chování může být *„neschopnost učit se, která nesouvisí s intelektovými, smyslovými nebo zdravotními problémy, neschopnost navazovat uspokojivé sociální vztahy, nepřiměřené chování a emotivní reakce v běžných podmínkách, celkový výrazný pocit neštěstí, smutku a deprese nebo tendence vyvolávat somatické symptomy (bolest) ve spojení se školními problémy“* (Vojtová, 2008, s. 55).

1.4 Klasifikace poruch chování

Poruchami chování, jejich vymezením a klasifikací se zabývá více oborů. Je proto nutné nezaměřovat se jen na jeden či dva pohledy, jelikož každý obor má svoji terminologii a vlastní pojetí. Proto je nezbytné nahlížet na tuto problematiku z více úhlů, chápat ji jako celek a nenechat se překvapit různou interpretací. Níže jsou uvedeny některé typy klasifikací, se kterými se v literatuře, zabývající se poruchami chování, můžeme setkat nejčastěji.

Medicínské hledisko

„V mezinárodní klasifikaci nemocí (WHO, 2000) najdeme základní třídění poruch chování. Poruchy chování zde patří do skupiny poruch diagnostikovaných obvykle v dětství a dospívání“ (Vojtová, 2008, s. 63).

Vojtová (2008) cituje pět základních kategorií, které mají začátek obvykle v dětství:

- Hyperkinetické poruchy (F90)
- Poruchy chování (F91)
- Smíšené poruchy chování a emocí (F92)
- Emoční poruchy (F93)
- Poruchy sociálních funkcí (F94)

Sociální hledisko

Sociální klasifikace poruch chování zkoumá dopad poruchy na sociální vztahy jedince. Zaměřuje se především na charakter konfliktu se sociálním prostředím, ve kterém jedinec žije. V literatuře se setkáváme s termínem porucha chování se sociálním základem, asociální porucha chování a dále porucha chování antisociálního rázu, delikvence (Vojtová, 2008).

Psychologické hledisko

Psychologické hledisko je užíváno zejména v psychologii a ve speciální pedagogice v anglosaských zemích. Pracuje s dimenzí projevů chování. Posuzuje projevy chování a přiřazuje jim odpovídající stupeň, sleduje také hloubku poruchy a míru odlišnosti od běžného chování. Poruchy emocí a chování jsou rozděleny do

čtyř skupin: poruchy chování, osobnostní problémy a psychické problémy, nevyzrállost, socializovaná agrese (Vojtová, 2008).

Dimenzionální klasifikace ASEBA²

Tato dimenzionální klasifikace byla vytvořena již v 80. letech dvacátého století a patří ve **speciální pedagogice k nejužívanějším**. Je složena z osmi dimenzionálních kategorií, které se vyvinuly z 20 různých dimenzí. Objektivitu kategorizace zajišťuje sběr informací od různých informátorů (učitele, rodičů, dítěte samotného), (Vojtová, 2010).

V rámci této klasifikace jsou poruchy chování děleny do tří kategorií:

1. Externalizované poruchy chování

Mezi tyto poruchy chování řadíme porušování norem a pravidel (špatná společnost, nedostatek pocitu viny při špatném chování, lhaní, podvádění, krádeže mimo domov) a agresivní chování (ničení cizího majetku, odmítání poslušnosti ve škole, rvačky, vyhrožování).

2. Internalizované poruchy chování

K těmto poruchám patří depresivní symptomy projevů s úzkostným chováním (plačtivost, pocity zbytečnosti, neschopnosti, tematizace sebevraždy, ustrašenost, úzkostnost), uzavřenost s depresivními projevy (málo se raduje, nechává si věci pro sebe, nešťastný, smutný, depresivní, bez zájmu, nezapojuje se, stažený do sebe) a psychosomatické potíže (závratě, bolesti hlavy, nevolnosti, častá únava).

3. Neseskupené dimenze

Do neseskupených dimenzí patří sociální problémy (stížnosti na osamělost, pocity, že je ostatní zneužívají, žárlí na vrstevníky, není mezi vrstevníky oblíben), psychické problémy (ulpívá na různých myšlenkách, slyší různé věci, zvláštní chování, má divné myšlenky) a problémy v pozornosti (neumí se soustředit, neumí klidně sedět, impulzivita, špatné školní výkony), (Vojtová, 2010).

² Achenbach System od Empirically Based Assesment

1.5 Období pubescence a rizikové chování spojené s tímto obdobím

Dospívání je chápáno jako velmi citlivé období pro rozvoj tzv. rizikového a problémového chování. Takové chování se může projevat jako poškozování zdraví jedince samotného nebo ve druhém případě ohrožování společnosti. Vše začíná již v rodině, která představuje nejdůležitější sociální strukturu. Významné je vzdělání, zaměstnání a postavení obou rodičů. Tvorba hodnot a norem začíná také v rodině, rodiče pak fungují jako modely chování. Důležitým faktorem je rodinné klima, názory, přesvědčení a postoje obou rodičů nebo rodičovská tolerance k deviantnímu chování (Macek, 1999).

Charakteristika období dospívání

Pubescence je časově vymezena přibližně mezi 11. a 15. rokem života a jedná se o období mezi dětstvím a dospělostí. Typickým znakem je tělesné dospívání a s tím spojené pohlavní dozrávání. Tělesné změny jsou podmíněny proměnou hormonálních funkcí, což má vliv na větší labilitu a přecitlivělost (Vágnerová, 2000). „*Emoční reakce pubescenta jsou ve srovnání s minulým obdobím nápadnější a zdají se být ve vztahu k vyvolávajícím podnětům méně přiměřené*“ (Vágnerová, 2000, s. 214).

V dospívání dochází k osamostatňování od rodiny, i když pubescentovi zůstává v rodině stále jen role dítěte. Přichází zdánlivý konflikt potřeb rodičů a dospívajících a deidentifikace ve vztahu k rodičům, což vede ke zpochybnění rodičovských hodnot a norem. Klesání závislosti na rodičích, ale není jen výsadou pubescence. Závislost totiž klesá již od kojeneckého věku a od předškolního věku se vytvářejí vztahy k vrstevníkům. Osamostatňování má v každém stadiu jinou podobu, ale nezastavuje se. Tudíž osamostatňování se od rodičů v pubescenci není z ničeho nic. Vztahy k rodičům a citová závislost na nich je však stále na prvním místě. Převládá sice hlavně kritika a vzpoura. Pubescent pečlivě sleduje chování rodičů, diskutuje o jejich názorech a většinou zastává přesně opačné stanovisko, než oni. Tato vzpoura se však netýká pouze rodičů, ale i jiných autorit (Vágnerová, 2000; Říčan, 2004). I když to nemusí být patrné, tak dospívající své rodiče velmi potřebují – ať ve formě povzbuzování ke školnímu prospěchu, učení a sdílení hodnot nebo při podpoře v rozhodování. Proto je velmi důležitý společně

strávený čas. Věk 14-15 let sebou nese fázi získávání zkušeností a experimentování, kdy dospívající klade důraz na okamžité uspokojování potřeb a blízkou budoucnost (Thorová, 2015).

V období dospívání se rozvíjí abstraktní myšlení, to znamená, že dospívající jsou schopni uvažovat hypoteticky o možnostech, které reálně neexistují. Rozdíl mezi myšlením prepubertálních školáků a pubescentů tedy spočívá v tom, že mladší děti poznávají svět, ale dospívající již přemýšlí o tom, jaký by svět mohl být. Začíná se tak objevovat kritičnost (Skorunková, 2011). Nejvíce to vystihuje Čačka (2000, s. 227): *„Dospívající si tak uvědomuje, že „myslí“, „cítí“ a „chce“, ale i to, že mnohdy něco jiného myslí, něco jiného cítí, něco jiného chce a něco jiného dělá.“*

Období dospívání sebou nese i vývojový úkol (dozrávání v dospělost), ve kterém jsou zahrnuty jak potřeby a očekávání společnosti (konkrétní společnost nabízí pro naplnění vývojového úkolu určité osvědčené vzorce, pokud je jedinec nerespektuje, tak je často sankcionován), ale také jeho vlastní potřeby a očekávání. Stává se, že se dospívající rozhodne k takovým krokům, kdy předbíhá svůj vlastní vývoj (předčasný sňatek, rodičovství, životní dráha výjimečně talentovaného jedince). Některé vývojové úkoly začínají už v dětství a v období dospívání vrcholí, jiné jsou specifické právě pro toto období – dospívání je pátým z osmi stádií životního cyklu. Vývojovým úkolem se zde rozumí vytvoření identity vlastního já. Plnění vývojového úkolu není jednoduchá záležitost. Střetává se při něm celá řada protichůdných tendencí a intrapsychických a interpersonálních jevů (Macek, 1999). Helus (2004) hovoří o těchto vývojových úkolech: přijetí vlastního těla, sebeuvědomění chlapce nebo dívky a vztah k opačnému pohlaví, přijetí svého postavení ve vrstevnických vztazích, počátky vytyčování životních plánů a perspektiv a proměny vztahu k rodičům a uchování významu rodinného zázemí.

Škola v období dospívání hraje významnou roli jako místo, kde se setkávají vrstevníci nebo jako zprostředkovatel různých aktivit. Také učitelé jako autority a osobnosti mají na dospívající určitý vliv. V období dospívání se klade důraz na celkové sebehodnocení a potřebu sociálního ocenění. Pokud se dospívající necítí patřičně oceněn, jak ze strany rodiny, tak vrstevníků, může to být impulz

k inklinování ke skupině delikventů i náboženské sektě. Mezi další rizikové faktory řadíme extrémní hubnutí a experimentování s návykovými látkami (Macek, 1999).

Problémové chování a jeho projevy v pubescenci

Mezi rizikové a problémové chování řadí Macek (1999) delikventní chování a kriminalitu, kdy nejvýše rozšířená trestná činnost u mladistvých tvoří majetková trestná činnost. Tento jev je s největší pravděpodobností podmíněn zvýšenou preferencí materiálních hodnot v současné společnosti. V případě mladistvých jde většinou o prosté krádeže (peníze, alkohol, cigarety). I přesto, že násilná trestná činnost je typičtější pro dospělost, tak její podíl mezi mladistvými narůstá. Tato trestná činnost je nejčastěji spojena s alkoholem a jinými návykovými látkami. Alkohol děti okusí již mezi 9.-11. rokem života a kouřit začínají mezi 14.-20. rokem života (nejčastěji pod tlakem skupiny vrstevníků). Roste také užívání měkkých a tvrdých drog. Prostředky na zaplacení drogy získávají jedinci různým způsobem. Například výše zmíněnými krádežemi, ale také prostitucí. Nejenom prostituce může vést k nebezpečným onemocněním. Za rizikové sexuální chování považujeme nedodržování zásad bezpečného sexu. Jako rizikové chování ve vztahu k vlastnímu tělu považujeme poruchy příjmu potravy. Negativní vztah k vlastnímu tělu spojený s narušeným postojem k jídlu, je úzce vázán na sebevědomí dospívajících. U dívek se jedná především o redukci váhy, u chlapců vedle redukce dominuje snaha o zesílení těla. Poruchy příjmu potravy jsou často spojovány se silnou potřebou sebekontroly. To může souviset také s problémy s identitou, neschopností zvládnout vývojové úkoly. Problémy s identitou (krize identity) jsou chápány jako poruchy ve vztahu k sobě samému. Fenomén ztráty vlastní identity se týká jedinců s dobrým či nadprůměrným intelektem, kdy škola a vzdělávání nenaplnuje jejich představy. Většinou mají negativní vztah k dospělým autoritám. Společenská nabídka jejich budoucí kariéry je neláká. Vedou vnitřní spor mezi vlastní nezávislostí a současně pocitem nekompetence při rozhodování o sobě samém. Mají vysoké životní cíle. Úzkost se snaží tlumit penězi, luxusem, což může vést k delikventní činnosti (Macek, 1999).

Shrnutí

Správný vývoj jedince je ovlivňován různými faktory. Jde o faktory spojené s osobností dítěte, s jeho nejbližším sociálním prostředím (nejčastěji rodina), se školou a se společností. Pokud tyto vlivy působí nepříznivě a tyto nepříznivé vlivy se sčítají, pak hrozí vznik problému v chování, až poruchy chování – a to v případě, že není včas zahájena potřebná intervence. Období dospívání je navíc citlivější pro rozvoj rizikového a problémového chování. Pubescence je obdobím velkých úkolů, jedinec se pomalu osamostatňuje od rodinné jednotky a více tíhne k vrstevníkům a poznává sám sebe. Začíná být kritickým k sobě a k okolí, což často vede ke konfliktům. Celá tato cesta směřuje k důležitému milníku v životě člověka, což je ukončení povinné školní docházky a k volbě povolání.

2 Hodnoty a volba povolání

V následující kapitole bude řešena problematika volby povolání a hodnot, které jsou důležité pro plnohodnotný život člověka. Hodnoty jsou individuálním faktorem každého člověka a jejich uspořádání neboli hodnotový žebříček mnohdy hraje roli při rozhodování člověka.

Ukončení povinné školní docházky a s tím spojená volba povoláním je v životě jedince značným mezníkem a je potřeba se na tyto změny připravit. Na této přípravě se podílí nejen jedinec sám, ale působí na něj i řada ovlivňujících faktorů. Následující kapitola tedy bude popisovat jednotlivé faktory, které mají vliv na volbu povolání. Je zde vymezen také kurikulární a legislativní rámec volby povolání.

2.1 Hodnoty

V období dospívání mají hodnoty zásadní význam ve spojení s motivací, tudíž je potřeba na hodnoty nahlížet spíše z hlediska z určování a formování **životního cíle**. Tím pádem můžeme hovořit o hodnotách, které jedinec získává pomocí svých činů a díky nim nabývá jeho život na smysluplnosti. Dále se jedná o hodnoty, které člověku pomáhají vyrovnat se s těžkostmi a nepřízní osudu. Důležité z pohledu motivace jsou též tzv. zážitkové hodnoty (vztahy, situace...), (Panáček, 2013).

„Hodnotou rozumíme to, čeho si jednotlivci nebo skupiny váží, cení, za co jsou schopni něco obětovat, pro co jsou ochotni něco udělat, případně za co zaplatit. Pokud jsou tyto hodnoty naplňovány, je člověk spokojený, šťastný“ (Michalíková, 2014, s.16).

Existuje více pohledů na to, jak hodnoty kategorizovat. Morální normy a hodnoty jsou především naučené, děti si je osvojují nejprve od rodičů, pak učitelů, vrstevnických skupin, ze sdělovacích prostředků a společnosti obecně. Podle Freuda vznikají morální postoje a chování pod vlivem superega (zvnitřnění norem a soudů vštěpovaných rodiči), (Fontana, 2014). *„Každá rodina má svůj hodnotový systém, jenž ovlivňuje chování jednotlivých členů a vede k přednostní volbě určitých strategií zvládání problémů. Pokud je rodina v některém ohledu dysfunkční, některé důležité potřeby člověka zůstanou pravděpodobně*

neuspokojeny a rodina se pro své členy stane spíše zdrojem zátěže'' (Vágnerová, 1999, s. 317).

Hodnoty tedy neexistují samy o sobě, ale tvoří určitý žebříček (systém), jenž si každý dokáže seřadit podle nejdůležitější k nejméně důležité. Někteří dávají význam duchovním hodnotám a jiní zase materiálním. Žebříčku hodnot říkáme hierarchie hodnot. Každý má svoji hierarchii hodnot, která se v průběhu života mění. Hodnoty tedy mají subjektivní ráz (Michalíková, 2014).

2.2 Specifika předprofesní přípravy dětí s PCH

Linhartová (2012) a Vašutová (2005) se shodují, že podnětnost rodinného prostředí je pro jedince dobrým příkladem. Problémové chování může nasvědčovat tomu, že se dítě dostalo do takové situace, kterou není schopno zvládnout. Vojtová (2008) uvádí, že poradenství žáků s poruchou chování nebo v riziku poruchy chování neřeší pouze podporu v osobním rozvoji, vzdělávacích možnostech a další obecné cíle, ale pomáhá rovněž v orientaci v jeho životních situacích, pomáhá s překonáváním situací, které brzdí jeho výkonovou a rozvojovou potencialitu.

Předprofesní příprava se týká primárně nejvyšších ročníků základní školy, avšak Bodřová a Michalová (2010) upozorňují na skutečnost, že předprofesní příprava žáků s poruchou chování (či v riziku poruchy chování) by měla probíhat již dříve. U dětí s poruchou chování považují za důležité rozvíjet sociální dovednosti, vlastnosti, které jsou potřebné pro studijní a profesionální vývoj.

2.3 Kurikulární a legislativní vymezení předprofesního vzdělávání

Kurikulární vymezení je v ČR rozděleno na úroveň státní (Bílá kniha a Rámcové vzdělávací programy) a školní (Školní vzdělávací program). **Bílá kniha** (Národní program rozvoje vzdělávání v ČR) je nejvyšším kurikulárním dokumentem. V Bílé knize (2001) nalezneme informace týkající se jak prvního, tak druhého stupně základní školy. Druhý stupeň je popisován jako náročnější z důvodů hormonálních, tělesných, psychických a osobnostních změn žáků v období puberty. Cílem druhého stupně je podle Bílé knihy (2001) poskytování co

nejkvalitnějšího základu všeobecného vzdělání. Na druhém stupni by měl být kladen důraz na „*motivaci k učení, osvojení základních strategií učení, rozvíjení vlastních schopností a zájmů, tvořivost a tvořivé řešení problémů, osvojení účinné komunikace, spolupráce a respekt k práci druhých, schopnost projevat se jako svobodná osobnost, toleranci a ohleduplnost, na citlivý a vnímavý vztah k lidem, k přírodě, ale i na znalosti a schopnosti aktivně ovlivnit situaci správným směrem, na odpovědný vztah k sobě a svému zdraví, reálný odhad vlastních možností*“ (Bílá kniha, 2001, s. 48-49).

Státní úroveň představuje Národní program rozvoje vzdělávání a rámcové vzdělávací programy (dále RVP). RVP pro základní vzdělávání upravuje vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, Matematika a její aplikace, Informační a komunikační technologie, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, Člověk a zdraví, **Člověk a svět práce**.

Obsah vzdělávacího oboru Člověk a svět práce je rozdělen na první a druhý stupeň. Na druhém stupni se jedná o 8 okruhů z nichž je povinný pouze poslední okruh Svět práce, ze zbylých okruhů si škola vybírá minimálně jeden další, a to podle svých možností (RVP, 2013).

Školní úroveň představuje **Školní vzdělávací program**. „*Školní vzdělávací program si vytváří každá škola podle zásad stanovených v příslušném Rámcovém vzdělávacím programu*“ (RVP, 2013, s. 6).

Zákon upravující předškolní, základní, střední, vyšší odborné, a některé jiné vzdělávání ve školách a školských zařízeních - **školský zákon**³ stanovuje podmínky, za kterých se vzdělávání a výchova uskutečňuje. Najdeme zde obecné vzdělávací cíle, cíle základního vzdělávání (motivaci k celoživotnímu učení, účinná komunikace a spolupráce, ohleduplnost a tolerance k druhým lidem, tvořivé myšlení), údaje o ukončení povinné školní docházky a všechny informace potřebné informace upravující nejen základního vzdělávání.

³ Zákon č. 82/2015 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

2.4 Kariérové poradenství v ČR

Volba povolání je považována za náročné rozhodnutí, kariérové poradenství má nedostatečně vyzrálému pubescentovi pomoci se v této situaci zorientovat a usnadnit mu rozhodování.

„Kariérové poradenství je chápáno jako systém velmi různorodě zaměřených a organizovaných služeb s cílem podporovat a pomáhat v plánování individuální cesty světem vzdělávání a povolání. Součástí služeb je poskytování kvalitních informací a pomoc při realizaci individuálních profesních přání“ (Friedmann, 2011, s. 13).

Bod'ová a Michalová (2010) poukazují na to, že pro žáky s poruchou chování je kariérové poradenství nezbytné. Porucha chování je pro dítě nálepkou, jež vede k nízkému sebehodnocení k nízké motivaci k výuce, která může vést až k nízké motivaci k další profesní přípravě. Je tedy velmi důležité věnovat předprofesní přípravě žáků s poruchou chování zvláštní pozornost. Proto by se na rozhodování o volbě povolání měli podílet zákonní zástupci, ale také třídní učitel, psycholog, výchovný poradce a etoped.

2.4.1 Subjekty profesního poradenství v ČR

Kariérové poradenství chápeme jako komplexní služby a aktivity, určené pro všechny a v každém věku, které jsou využívány jako pomoc při volbě povolání, odborné přípravě a řízení kariéry. Tyto služby poskytují školy, vzdělávací instituce, nevládní organizace atd., (Vendel, 2008).

Při volbě povolání je potřeba znát co nejvíce informací. Profesní orientace (celý komplex informací o povolání a přípravě na něj) je možné získat v první řadě od rodičů, svého třídního učitele a výchovného poradce. Dále je možné se informovat v pedagogicko-psychologické poradně, speciálně-pedagogickém centru a hlavním místem získání profesních informací je úřad práce, případně pracovník, který dané povolání vykonává. Z toho jasně vyplývá, že poradenské služby poskytují dva systémy. Jeden patří do resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, a druhý do resortu Ministerstva práce a sociálních věcí (Strádal, 2001).

Resort Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

- Pedagogicko-psychologická poradna

Pedagogicko-psychologické poradny jsou využívány k informační, metodické a vzdělávací činnosti a poskytují také odbornou pomoc pedagogům. pomoc u nich naleznou i žáci a jejich rodiče při volbě studijního a profesního uplatnění. Pedagogicko-psychologické poradny zajišťují psychologickou a speciálně pedagogickou diagnostiku, poradenskou pomoc při výběru vhodného studijního oboru nebo učebního oboru a poskytuje informace o středních školách. Pedagogicko-psychologické poradny řadíme k hlavním partnerům při realizaci kariérového poradenství (Friedmann, 2011)

- Speciálně pedagogická centra

Speciálně pedagogická centra poskytují pomoc zejména žákům se zdravotním postižením či zdravotním znevýhodněním, kteří jsou integrováni v běžných školách. Kariérové poradenství pro žáky se zdravotním postižením patří k jejich obvyklé činnosti (Friedmann, 2011).

Resort práce a sociálních věcí

- Informační a poradenská střediska při úřadu práce

Tato střediska mohou využívat studenti a absolventi středních a vysokých škol, nezaměstnaní, školní zařízení, občané se změněnou pracovní schopností a také žáci základních škol a jejich rodiče. Žáci jsou zde seznámeni s podmínkami práce, podmínkami kvalifikačních předpokladů pro danou profesi atd. Informace poskytují buď individuálně, nebo skupinovou formou. Výhoda informací z informačních a poradenských středisek spočívá v tom, že jsou vybaveny jinde nedostupnými informačními materiály, multimediálními programy a počítačovými databázemi. K dispozici jsou databáze s komplexním přehledem možností studia na středních školách, středních odborných učilištích a učilištích v daném regionu, ale také v celé České republice. Uchazeč může ve středisku absolvovat počítačový test zájmové orientace, shlédnout videoklipy nejfrekventovanějších povolání. Informační a poradenská střediska jsou považována za poskytovatele aktuálních informací o vývoji trendů na trhu práce,

jejich úloha je tedy při přípravě žáků na volbu povolání nezastupitelná (Friedmann, 2011).

2.4.2 Poradenství na úrovni ZŠ

Na základních školách poskytuje poradenské služby třídní učitel, výchovný poradce, školní psycholog a školní speciální pedagog (Friedmann, 2011). Z tohoto tvrzení vyplývá, že poradenství na základních školách probíhá na dvou úrovních – na úrovni třídy a na úrovni školy.

Třídní učitel

Ve spojitosti s volbou povolání uvádí Friedmann (2011), že třídní učitel sleduje a hodnotí celkový vývoj žáka a vede za tímto účelem příslušnou dokumentaci, dále spolupracuje s výchovným poradcem, školním psychologem, školním speciálním pedagogem, učiteli tematického okruhu Svět práce a dalšími pedagogickými pracovníky školy. Úzce spolupracuje a poskytuje konzultace rodičům žáků. Třídní učitel se dá považovat za velice významného z hlediska profesního poradenství.

„Organizačně řídí a výchovně vede kolektiv žáků ve třídě. Koordinuje výchovně-vzdělávací činnost všech učitelů vyučujících ve třídě a spoluprací s rodiči.“
(Průcha, Walterová, Mareš, 1998, s.263).

Kompetence učitele (nejenom třídního) v rovině předprofesní přípravy žáků:

- poznat schopnosti a možnosti žáka, na základě získání těchto informací nabídnout žákům činnosti, jež budou korespondovat s dalšími možnostmi vzdělávání
- zprostředkovávat žákům důležité informace, které souvisí s jejich budoucím uplatněním na trhu práce
- rozvíjení praktičnost a žádoucí vlastnosti žáků, jež jsou důležité pro jejich budoucí úspěšné začlenění do jejich pracovního života
- rozvíjení komunikativních dovedností žáků, jako srozumitelné vyjadřování záměrů a přání
- učení optimálního posuzování svých možností ve vztahu k požadavkům a situaci na trhu práce (Šikulová, Mrázová, Wedlichová, 2007).

Výchovný poradce

Funkce výchovného poradce je vykonávána na všech školách. Charakteristické jsou pro něj osobnostní a sociální zralost a odpovídající vzdělání. Ve vztahu k volbě povolání funguje výchovný poradce jako poskytovatel informací ohledně výběru dalšího studia, typech škol, požadavků na přijetí atd.. Také provádí administrativní činnost s tím spojenou a poskytuje poradenství nejen žákům, ale i rodičům, spolupracuje též se školskými poradenskými zařízeními. Jsou nápomocni zejména žákům se speciálními vzdělávacími potřebami a to nejen v kontextu s kariérovým poradenstvím. Jsou však velice administrativně vytíženi, což se negativně odráží na čase, který jsou schopni věnovat individuálnímu kariérovému poradenství (Friedmann, 2011).

Školní speciální pedagog

Orientuje se především na výchovu a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a spolupodílí se na kariérovém poradenství těchto žáků. Školní speciální pedagog řeší vhodnou volbu povolání z hlediska další odborné péče na střední škole (Friedmann, Lazarová, 2009).

Školní psycholog

Školní psycholog nepůsobí na všech základních školách, záleží především na velikosti školy a rozhodnutí ředitele školy, zda tuto funkci shledává na své škole potřebnou. Školní psycholog úzce spolupracuje s výchovným poradcem (připravují společně koncepci profesního směřování žáků) a třídním učitelem. Avšak na rozdíl od výchovného poradce disponuje větší časovou kapacitou pro individuální poradenství. Školní psycholog propojuje kariérové poradenství s komplexním psychologickým vyšetřením (Friedmann, Lazarová, 2009).

2.5 Volba povolání

Velmi důležitým mezníkem ze sociálního hlediska je ukončení povinné školní docházky a s tím spojená volba dalšího profesního směřování. Povinnou školní docházku lze tedy chápat jako dobu, kdy žáci dozrávají pro volbu povolání. Sociálně profesní role patří mezi důležitou část identity. Vedle role rodičovské a partnerské, patří role profesní mezi tři hlavní sociální role dospělého člověka. Volba další školy je vlastně úvahou o budoucích možnostech. Pubescent ale vnitřně odmítá jednoznačné, definitivní sebevymezení. Klade důraz spíše na vnější atraktivnost povolání, než na praktické a materiální aspekty. Projasňování vlastní budoucnosti je dalším z rozvojových úkolů pubescence. Je třeba vyřešit otázky typu: co je třeba pro budoucnost dělat?, jak zabezpečit splnění plánů, předsevzetí, dosažení cílů?, jak čelit nezdarům,?. Jedinec na sebe tedy klade nároky, vytyčuje si cíle, plánuje, přijímá zodpovědnost sám za sebe, hledá a vyjadřuje vlastní identitu (Hlad'o, Hrubcová, Mezera, 2015; Vágnerová, 2000; Přinosilová, 2011; Helus, 2004).

Povolání, které si v životě zvolíme, ovlivňuje míru spokojenosti se svým životem. Jestliže je však dítě vystavováno potížím při celkovém vývoji osobnosti, pak lze očekávat, že nastanou potíže v oblasti jeho osobnosti a také vzdělávací problémy. Další překážkou ve správné volbě povolání je kariérní zralost, což je „*schopnost jedince realizovat vhodné kariérní volby, včetně uvědomění si toho, co je třeba pro kariérní rozhodnutí učinit*“ (Vendel, 2008, s.20).

2.6 Vliv na volbu povolání

Na výběr povolání působí faktory, jež se dají rozdělit do tří skupin:

- faktory individuální
- faktory sociální
- faktory kulturní

Mezi individuální faktory řadíme vlohy, schopnosti, vlastnosti a zájmy. Individualita se také dotýká zkušeností a životních hodnot žáka. Tyto faktory jsou stejně tak vrozené jako získané. Sociální faktory představují nejbližší okolí jedince. V první řadě je to rodina, dále pak učitelé, přátelé, vrstevníci. Faktory kulturní lze charakterizovat jako působení světa kolem nás. Mluvíme tedy o

hodnotách, normách a kulturních vzorcích širokého prostředí (Šikulová, Mrázová, Wedlichová, 2007).

2.6.1 Rodina a její vliv

Aby se dítě stalo zralou, samostatnou a odpovědnou osobností je potřeba, aby se stalo nezávislé na rodině. Pokud se rodiče k dospívajícímu nechovají jako k malému dítěti, usnadňují mu osamostatňování a přijímání odpovědnosti vůbec. Rozvojovým úkolem pubescence ve vztahu k rodině je tedy obnova významu rodinného zázemí (porozumění, vyslechnutí, poskytnutí pomoci), (Čáp, Mareš, 2001; Helus, 2004). „*Rodina už není tím, čím byla pro malé dítě – tedy daností skýtající dobrodiní. Nyní je také apelem na pubescenta, aby se na dobrodiních, které může rodina poskytnout, učil podílet svou vlastní životní poctivostí*“ (Helus, 2004, str. 213).

I přes pomalé osamostatňování se od rodiny jsou právě rodiče nejvýznamnějšími rádci při volbě povolání – avšak nejsou plně obeznámeni s tím, jak dětem s tímto problémem pomáhat (Clark, Horan, 2001). „*V mnoha případech podléhají děti při volbě povolání sugestivním přáním rodičů, které nemají základ v jejich nadání, školní zralosti či zájmech. Rodiče často vycházejí ze své vlastní ctižádosti, z předsudků, také však z nahodilých důvodů*“ (Mojžíšek, 1981, s.175). Rodinné prostředí, rodičovský přístup, komunikace v rodině a úroveň výchovy jsou faktory, které mimo jiné ovlivňují také volbu povolání. Rodiče chápeme jako každodenní vzory, předávající postoje k práci, sdělují svým ratolestem očekávání o jejich profesní budoucnosti. Děti z části přejímají postoje rodičů (chování při práci, jak o práci mluví). Děti také ovlivňuje samotná úroveň vzdělání rodičů a povolání, které vykonávají (DeRidder, 1990, Lankard, 1995).

Rozdíl mezi dělnickými rodiči a vysokoškolsky vzdělanými rodiči vidí Katrňák (2004) v základním rozdílu. Dělničtí rodiče málokdy zasahují do rozhodování o profesní dráze svých dětí. Naopak vysokoškolsky vzdělaní rodiče sice vědí, že by se jejich děti měly rozhodovat sami – na druhou stranu chtějí, aby jejich ratolesti dosáhly, co největšího vzdělání. Proto rozhodnutí berou do vlastních rukou.

2.6.2 Vrstevníci a jejich vliv

Osamostatňování od rodiny poskytuje prostor pro další vývoj osobnosti. Dospívající se začíná orientovat na jiné sociální skupiny než je rodina. Vrstevnícká skupina slouží jako opora stávající identity. Mladistvý se tedy ztotožňuje se skupinou vrstevníků, přejímá její názory normy a další znaky – jako oblečení, styl hudby, gesta apod. (Vágnerová, 2000; Čáp, Mareš, 2001).

„Vrstevníci usnadňují nezbytnou citovou emancipaci od rodiny a získávání nezávislosti, často je však tento tlak (vlastně tah) příliš silný a dítě se ocitá v bolestném konfliktu“ (Řičan, 2004, str. 184)

Vztahy mezi vrstevníky jsou v období dospívání klíčové. V. Seltzerová (1989) považuje toto období za „vrstevníckou arénu“ (peer arena), což napovídá tomu, že jde spíše o konflikt, než o přátelství a blízkost (Macek, 1999). Avšak Vágnerová (2000) uvádí, že potřeba přátelství je v období dospívání velmi silná. Pubecenti jako dobrého přítele popisují toho, s kým mohou sdílet pocity a chovat k němu důvěru. Pubescent hledá ve v přátelském vztahu nebo ve skupině vrstevníků přijetí jakožto rovnocenný partner. Pokud je tedy jedinec akceptován skupinou vrstevníků, přináší mu to uspokojení, pocit jistoty a sounáležitosti, a to je důležité pro jeho vlastní sebehodnocení (Čáp, Mareš, 2001).

Jedním z rozvojových úkolů pubescence pojetí a akceptaci sebe sama a svého postavení ve vrstevníckých vztazích. Dospívající si musí ujasnit, jaký vliv na něj přátelé mají a naopak jaký vliv má on na ně. Měl by vědět, že je někdy důležité říci „NE“. Znat svoji odpovědnost, řešit a vyrovnávat se s konflikty a také umět spolupracovat. Vrstevníci pomáhají rozvíjet řadu nejrůznějších činností, zájmů a dovedností – stejně jako rodina nebo škola. Lidé se vlastně od počátků dělí do různých skupin, podle toho, jaké mají společné zájmy nebo cíle. Tím pádem je rozdělení do různě orientovaných vrstevníckých skupin jedním z předurčení volby povolání (Helus, 2004; Mezera, 2008).

2.6.3 Škola a její vliv

Pubescentní kritika učitelů je více než samozřejmostí. Třída jakožto kolektivní pozorovatel si všímá jakéhokoliv nedostatku, který je hned komentován. Učitelé dostávají přezdívký. Naopak sympatie k učiteli/ům mohou být považovány za šplhounství, tudíž se jimi pubescent raději tají (Řičan, 2004).

Škola je s žákem v každodenním kontaktu, z čehož jasně vyplývá skutečnost, že společně s rodiči má o jedinci nejvíce informací. Hlavním úkolem školy je tedy připravovat své žáky na volbu povolání, dále formovat jejich postoj k práci a zprostředkovávat informace ze světa práce. Zaměříme-li se na problémy v chování můžeme s jistotou konstatovat, že tvoří bariéru, která samozřejmě ovlivňuje i školní úspěšnost. Stává se tedy, že jedinec není schopen dosáhnout úrovně vzdělání, která by korespondovala s jeho schopnostmi. Pravidlem jsou často špatné známky (a to především na druhém stupni ZŠ), ojedinělé není ani záškoláctví. Je potřeba si uvědomit, že u jedinců zejména s poruchami chování jsou motivace ke vzdělávání a školní úspěch značně ohroženy, tím pádem je také ohrožena předprofesní příprava (Friedmann, 2011; Vojtová, 2008; Vojtová in Opatřilová, Vítková, 2012).

2.6.4 Hodnoty a jejich vliv

V období dospívání si dospívající vybírají hodnoty, o kterých si myslí, že mají pro ně osobně hlubší smysl. Jde o přechod od heterogenní k autonomní morálce. Dospívající si vlastně vybírá hodnoty, se kterými je v souladu a na druhé straně nepřijímá to, co jim nabízí rodina nebo společnost. Dospívání je tudíž přesunem od morálky dětské (dána pravidly určených autoritami) k morálce dospělých, jež stojí na zvnitřněných etických principech. Zvnitřňování hodnot souvisí s autoidentifikací – jejím protipólem je antiidentifikace s platným společenským řádem. Jde vlastně o nepřijímání běžných hodnot a norem. Dále se může jednat o netoleranci k osobám, které vyznávají jiné hodnoty. Za tím vším stojí nespokojenost s postavením, jež je jedinci přiděleno společností. Rozdílnost uznávaných hodnot lze pozorovat i mezi pohlavími. Děvčata si častěji zvnitřňují allocentrické hodnoty (porozumění a soucítění s druhými). Za důležitou považují práci pro společnost a také uznání společnosti. Chlapci dávají přednost hodnotám intelektuálním, materiálním, ale i allocentrickým a estetickým (Vašutová, 2013).

Mezera (2008) naráží na fakt, že někteří lidé si jsou až velmi podobní. Mají stejné zájmy, cíle, názory a vyznávají stejné životní hodnoty. Nezřídka se tak stává, že tito lidé pracují na stejném pracovišti. Práce v každé skupině povolání znamená nejenom nároky a požadavky, které jsou na jedince kladeny, ale také souvisí s činnostmi a hodnotami, které jsou jedinci blízké, a dokáže se s nimi ztotožnit. Mezera (2008) uvádí, že v šedesátých letech minulého století vytvořil J. L.

Holland šest osobnostních skupin podle osobnostních typů, jejich charakteristické činnosti, schopností a životních hodnot:

Osobnostní typ	Životní hodnoty
Realistický	peníze, moc, postavení
Intelektuální	věda, výzkum
Umělecký	estetické kvality
Sociální	sociální, etické, morální, problémy
Podnikavý	politická, ekonomická úspěšnost
Konvenční	obchodní, ekonomická úspěšnost

Tab. 1: Hollandovy osobnostní typy

2.6.5 Osobní zájmy a životní cíle ve vztahu k volbě povolání

Co člověk, to jiné zájmy a jiné životní cíle. Pokud zájmy korespondují s náplní práce, zvyšuje se šance, že člověk bude v zaměstnání spokojený a dosáhne v ní úspěchu. Při posuzování zájmu je třeba přihlížet k několika faktorům, aby byly odděleny zájmy dlouhodobé od momentálního nadchnutí. Posuzujeme trvání zájmů, jejich výskyt (častost a pravidelnost) a nakonec intenzitu. Avšak ne každý má zájem nebo zájmy, které by byly trvalé a dlouhodobé. V takovém případě je třeba požádat o radu rodiče, učitele. V dospívání se navíc začínají pomalu projasňovat životní cíle. Dospívající už většinou ví, zda chtějí dosáhnout vysokoškolského vzdělání nebo dají přednost výučnímu listu. Zda touží po obdivu a uznání. Jak moc je pro ně důležitá otázka finančního ohodnocení a zda-li je pro ně důležitější pohodlný život nebo náročnější profesní dráha (volný čas x plné pracovní nasazení). Velkou roli také hrají osobní vlastnosti a schopnosti člověka a jejich kombinace (Strádal, 2001).

Shrnutí

Volba povolání je výsledkem dlouhodobého působení vlivů. Tyto vlivy mohou být individuální, sociální nebo kulturní a vzájemně se prolínají. Důležitým sociálním vlivem je například prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá, protože tento vliv ovlivňuje i individualitu jedince. Důležitým individuálním vlivem (a zároveň osvojeným nejprve od rodičů, pak učitelů a vrstevníků) jsou hodnoty. Hodnoty a volba povolání jsou vzájemně provázány tím, že člověk často svoje rozhodnutí dělá na základě vnitřněných hodnot a hodnotového žebříčku. Jelikož je volba povolání, která je spojena s ukončením povinné školní docházky a také s obdobím dospívání zásadní a je to dlouhodobější záležitost, pak lze předpokládat, že na rozhodnutí o volbě povolání budou působit individuální, sociální i kulturní vlivy. Tyto faktory a hodnoty jedinců by měly být odhaleny v empirické části.

3 Hodnoty a zdroje dítěte jako faktory vstupující do procesu volby povolání dítěte s poruchou chování

Volba povolání je důležitým mezníkem ze sociálního hlediska, sociálně – profesní role totiž patří mezi důležitou část identity člověka. Volba povolání je vlastně úvahou o budoucích možnostech. Jedná-li se o dítě s poruchou chování je předprofesní příprava nezbytná. Porucha emocí a chování je výrazem pro takové jedince, kteří svým chováním neodpovídají věkovým, kulturním a etnickým normám a jejich chování má nepříznivý vliv na akademické, sociální a předprofesní dovednosti. Předprofesní příprava by tedy měla u dětí s poruchou chování probíhat dříve než v nejvyšších ročnících základní školy. Ve školských zařízeních pomáhá v otázkách volby povolání třídní učitel, výchovný poradce, školní psycholog a školní speciální pedagog. K poskytování informací mimo školu slouží pedagogicko-psychologická poradna, speciálně pedagogická centra a informační poradenská centra při úřadech práce (Hlad'o, Hrubcová, Mezera, 2015; Vágnerová, 2000; Vojtová, 2008; Přinosilová, 2011; Helus, 2004).

Na volbu povolání má vliv řada faktorů. Faktory mohou být individuální, sociální a kulturní. Mezi individuální faktory řadíme vlohy, schopnosti, vlastnosti a zájmy. Individualita se také dotýká zkušeností a životních hodnot žáka. Tyto faktory jsou stejně tak vrozené jako získané. Sociální faktory představují nejbližší okolí jedince. V první řadě je to rodina, dále pak učitelé, přátelé, vrstevníci. Faktory kulturní lze charakterizovat jako působení světa kolem nás. Mluvíme tedy o hodnotách, normách a kulturních vzorcích širokého prostředí (Šikulová, Mrázová, Wedlichová, 2007).

Pro rozkrytí problematiky volby povolání a vlivu na ni byl zvolen cíl bakalářské práce: **Analýza hodnot a zdrojů dítěte jako faktorů vstupujících do procesu volby povolání dítěte s poruchou chování.**

Pro naplnění tohoto cíle byl realizován výzkum, jehož cílem bylo: odhalení hodnot a vnějších zdrojů (pozitivních i negativních), které stojí za volbou povolání dítěte s poruchou chování

3.1 Projekt výzkumu

Na teoretickou část a studium odborné literatury, která byla zaměřena na poruchy chování, vývojovou psychologii a volbu povolání, plynule navazuje výzkumné šetření. Cílem bakalářské práce je analýza hodnot a zdrojů dítěte jako faktorů vstupujících do procesu volby povolání dítěte s poruchou chování.

Na tomto podkladě byl vytvořen hlavní výzkumný cíl: odhalení hodnot a vnějších zdrojů (pozitivních i negativních), které stojí za volbou povolání dítěte s poruchou chování.

Na základě hlavního výzkumného cíle byla vytvořena hlavní výzkumná otázka: Jaké hodnoty a vnější zdroje mají vliv na rozhodnutí pubescenta s poruchou chování při volbě povolání?

Výzkumné šetření se tak soustřeďuje na faktory, které ovlivňují volbu povolání, ať jsou to vlivy z okolí nebo rozhodnutí jedince samotného.

- **Výzkumný projekt**

Projekt vychází z hlavního výzkumného cíle, z něhož vychází hlavní výzkumná otázka (HVO), z té vznikly dílčí výzkumné otázky (DVO 1 – DVO 6) Z dílčích výzkumných otázek byly vytvořeny tazatelské otázky (TO). Přehled dílčích otázek a tazatelských otázek otázkám nim přiřazených je poskytnut v tabulce č. 2.

- **Cíl práce**

Analýza hodnot a zdrojů dítěte jako faktorů vstupujících do procesu volby povolání dítěte s poruchou chování

- **Hlavní výzkumný cíl**

Odhalení hodnot a vnějších zdrojů (pozitivních i negativních), které stojí za volbou povolání dítěte s poruchou chování

- **Hlavní výzkumná otázka**

Jaké hodnoty a vnější zdroje mají vliv na rozhodnutí pubescenta s poruchou chování při volbě povolání?

DVO 1	Jaký vzor si jedinci přinášejí z rodiny (rodiče, sourozenci)?
TO1	Co si myslíš o povolání rodičů?
TO2	Jaké povolání (profesní zaměření) vykonávají sourozenci?
TO3	Bavili jste se společně o výběru povolání?
TO4	Jaké jsou přání rodičů ohledně tvého profesního směřování?
DVO 2	Jaké hodnoty jedinec uznává a proč?
TO5	Za pomoci kartiček seskládat hierarchii hodnot ve vztahu k povolání (tabulka hodnot – tabulka č. 3)
TO6	Popiš jednotlivé hodnoty a řekni, co pro tebe znamenají
TO7	Proč ti připadají vybrané hodnoty důležité?
DVO 3	Jaké výhody a nevýhody vidí jedinec v profesi, kterou si vybral?
TO8	Jaké výhody spatřuješ ve zvolené profesi?
TO9	Jaké jsou naopak nevýhody a které ti vadí nejvíce?
TO10	Popiš svoje představy o této profesi
DVO 4	Jak vnímá jedinec volbu povolání a kdo měl na jeho výběr největší vliv?
TO11	Co pro tebe osobně znamená blížící se volba povolání?
TO12	Pomocí kartiček poskládat vlivy (tabulka vlivů viz příloha)
TO13	Jak tě jednotlivé vlivy inspirovaly k výběru povolání?
DVO 5	Dostává jedinec (podle jeho názoru) dostatečné informace o volbě povolání ze strany školy?
TO14	Jak často se ve škole řeší problematika volby povolání?
TO15	Je nějaká informace, která ti chybí ve vztahu k volbě povolání?
TO16	Kdybys měl sám někomu poradit při volbě povolání, co bys považoval za nejdůležitější zmínit?
DVO 6	Vnitřní zdroje jedince, které mu umožňují vykonávat jeho budoucí povolání (vzdělání, sebedisciplína, motivace)
TO17	Co musíš udělat pro to, aby ses mohl věnovat vysněné profesi?
TO18	Jaké jsou tvoje schopnosti a dovednosti, které ti mohou pomoci při cestě za životním cílem?
TO19	O čem si naopak myslíš, že by ti tuto cestu mohlo znepríjemnit?

Tab. 2: Dílčí otázky a podotázky

3.2 Metodologie

Následující kapitola bude pojednávat o zvolené strategii výzkumu, metodách sběru dat, výzkumném vzorku a v neposlední řadě o průběhu realizace vlastního výzkumu.

- **Strategie a design výzkumu**

Pro výzkum byla již od počátku zvolena strategie kvalitativního výzkumu a metoda polostrukturovaného interview. Pro kvalitativní výzkum je charakteristická intenzita, dlouhodobost a podrobný zápis. Metoda interview se dá popsat jako interpretace toho, jak osoby popisují svět kolem sebe. Proto je důležité, aby při interview více mluvila osoba zkoumaná. Výzkumník tedy klade otázky (potažmo doplňující otázky) a hlavně naslouchá. Na začátku by měl výzkumník vysvětlit záměr svého interview. Rozhovory se často zaznamenávají jako zvukový záznam – výzkumník však musí o povolení nahrávku pořídit (Gavora, 2010).

Jako doplňující technika byla zvolena analýza dokumentů. Jednalo se o dokumentaci o informantech získanou v zařízení střediska výchovné péče pro děti a mládež. Analýza dokumentů poskytla ucelený obraz k řešené problematice a doplnila informace získané z rozhovorů.

V práci bylo využito otevřeného kódování, což obnáší hloubkovou práci s textem a techniku zcela induktivní. Otevřené kódování je soustředěno na označování a kategorizaci pojmů. Cílem je vytváření pojmů, jež jsou následně seskupovány do kategorií (Švaříček, Šedřová, 2007; Strauss, Corbinová, 1999).

- **Výzkumný vzorek**

Při výzkumném šetření bylo využito záměrného výběru osob. Záměrný výběr je využíván z toho důvodu, aby vybrané osoby měly o dané problematice přehled a měly zkušenosti z dané oblasti. Jedná se osoby dobře reprezentující dané prostředí, a tudíž dokáží podat věrnou zprávu. Výběr končí poté, co výzkumník nazná, že další informanti již nepodávají nové informace (Gavora, 2010).

Informanti byli osloveni na základě záměrného výběru, společnými znaky byla přítomnost poruchy chování, věk odpovídající pubescenci a období volby

povolání. Osloveni byli dva chlapci a dvě děvčata ve věku 15 a 16 let, v té době klienti střediska výchovné péče. Všichni informanti byli ubezpečeni o absolutní anonymitě a byl též získán souhlas k pořízení zvukového záznamu.

- **Realizace výzkumu**

K realizaci výzkumu byla zvolena kvalitativní strategie s metodou interview. Vzorek byl tvořen čtyřmi informanty ve věku 15 a 16 let. S každým z těchto informantů byly vedeny polostrukturované rozhovory o délce 20-30 minut. Při rozhovorech bylo též využíváno předem připravených karet s názvy hodnot. Karty byly vytvořeny na základě Hollandova modelu osobnostních typů (viz příloha A) a karty s názvy vlivů (viz příloha B). Při výzkumu bylo též využíváno poskytnutých dokumentů o informantech a to k doplnění informací získaných při rozhovorech. Rozhovory byly zvukově zaznamenávány po předchozím souhlasu získaném od informantů. Získaná data byla následně převedena do textového formátu Microsoft Word.

3.3 Analýza a interpretace výsledků výzkumného šetření

Analýza je členěna do tří stěžejních oblastí: 1. jedinec a jeho rodina (vzory jedince a míra ztotožnění, hodnotová orientace jedince), 2. profesní orientace jedince (výhody a nevýhody vybrané profese a povědomí o nich), 3. cesta vedoucí k volbě profese (vliv na volbu povolání, dovednosti versus překážky).

Vzory z okolí jedince a míra ztotožnění

Nejbližší osoby jako prvotní zdroj vlivu na volbu povolání

Informanti si ze svého rodinného prostředí přinášejí rozmanité vzory. Tři informanti pocházejí z úplných rodin, tudíž se zde míchá mužský i ženský vzor. Z čehož vyplývá, že chování, návyky i hodnoty se nepředávají pouze v rámci generace. Ve třech ze čtyř případů platí i to, že jedinci ve společné domácnosti vyrůstají s více než dvěma sourozenci. Na základě výpovědí můžeme konstatovat, že velký vliv na osobnost mají především sourozenci. Zvláště, pokud si jsou sourozenci blízcí, pak se vzájemně provázejí životem a zpravidla slouží jako nejvíce oceňovaní a vyhledávaní rádci:

V: „Myslíš si, že je důležité se předem o volbě povolání poradit s někým dospělým? Třeba s rodičem?“

I4: „No s rodičem, spíš třeba se starším sourozencem. Mně nejvíc pomohla ségra, když jsme se o tom bavily. To bylo už dřív, to jsem ještě o povolání nepřemýšlela, jenom jsme si povídaly a já si řekla, že by mě ta práce bavila.“

Ztotožnění se nebo kritika

Jedinci, kteří si již začali pomalu skládat představy o svém životním cíli, taktéž začínají porovnávat a kriticky nahlížet na životní dráhy svých nejbližších. Vzor rodičů a jejich rozdělení rolí může být inspirativní:

V: „Jaké povolání vykonávají rodiče?“

I1: „Máma dělala uklízečku v nemocnici a táta dělá svářeče už asi patnáct let.“

V: „A jsou rodiče spokojeni v práci?“

I1: „Tak máma je teď doma a stará se o domácnost a táta chodí do práce.“

V: „A co na tohle rozdělení říkáš?“

I1: „Mě se to líbí, já chci být taky jednou živitel. Tak to má být, že je ženská doma a chlap vydělává. Že bych chodil do práce a přítelkyně by byla doma. Dělal bych dlouhý směny, abych uživil rodinu, ona (přítelkyně) mi věří, že to zvládnou.“

Postavení rodičů na trhu práce však jedinec může vnímat i jako negativní příklad a sám se chce ubírat jinou cestou:

V: „Jaké povolání vykonávají rodiče? “

I2: „Žádné.“

V: „Co si o tom myslíš?“

I2: „Myslím, že to není dobře. Já bych chtěl pracovat a vydělávat.“

Povolání nejbližších nemusí být pouhou inspirací, ale také pomoci při zdolávání obtíží:

I3: „Babička je bývalá učitelka a hodně se se mnou učila a učí. Vybrala jsem si docela obtížný obor a babička mi říkala, že i když se mi teď zhoršil prospěch, že když si máknou, tak to dám. S učením mi prý pomůže.“

Shrnutí

Prvotní byt' neznatelné impulsy přicházejí tedy především z podmínek, ve kterých jedinec vyrůstá, a které ho jemně vyhraňují již před samotným okamžikem, kdy si jedinec vytyčí svůj vlastní životní cíl. Všiml-li si jedinec funkčních mechanismů, rolí a postavení v rodině, které fungují a jsou ověřené, pak je přejímá za vlastní a snaží se na těchto vyzorovaných jevech stavět i svoji budoucnost. Pakliže jedinec shledává, že ho stejné nebo podobné pracovní návyky nenaplňují, vydává se raději cestou odlišnou.

Hodnotová orientace jedince

Hodnoty jako abstraktní pojem

Životní hodnoty hrají v životě člověka zásadní roli. Formují se vlastně po celý život, z čehož vyplývá, že co je pro člověka prioritní dnes, může být za několik let až na posledním místě. Výzkum se zaměřil na hodnoty, které zůstávají víceméně časem neměnné. Informantům byla na počátku položena otázka, co pro ně osobně znamená pojem hodnoty. Na základě odpovědí vyplynulo, že tento samotný pojem je možná až moc abstraktní a takto položená otázka přinesla buď mlčení,

nebo neurčité rozpačité pokusy o odpověď. Informantům byla tedy položena otázka: „*Co pro dotyčného znamená pojem životní hodnoty.*“ Každý z informantů měl svou představu o tom, co životní hodnoty jsou, ale bylo pro ně velice obtížné vyslovit nějakou definici. Hodnoty definovali spíše na základě konkrétních situací nebo činností, které je v životě naplňují nebo kterým dávají přednost, avšak tyto jevy nedokázali s určitostí pojmenovat:

I2: „*Ty životní hodnoty jsou jako něco, co dělám dobře, jako že se to tak správně má dělat. Jako, že dodělám školu a tak. Nebo, že budu mít práci. Ostatní mě pak budou brát normálně.*“

I3: „*Chtěla bych, aby na mě byla babička hrdá, chci dodělat střední. Hodně mi pomáhá a je pro mě opora. Je pro mě důležitý, co si o mě myslí a snažím se chovat tak, aby měla radost.*“

Hodnoty k životu nezbytné

Za účelem identifikace hodnot bylo vytvořeno dvacet čtyři karet s názvy hodnot, které mají vztah k volbě povolání. Inspirací mi byl Hollandův model (viz Tab.1), který popisuje šest typů lidí podle vlastností a hodnot. Ke každému typu byly vytvořeny čtyři karty. Informanti byli požádáni, aby si vybrali právě ty hodnoty, které je nějakým způsobem oslovují.

Společným jmenovatelem se u všech informantů stal pojem **Lidské vztahy**. Informanti shodně odpovídali, že jsou pro ně lidské vztahy důležité a snaží se navazovat a udržovat co nejlepší vztahy.

Pokud srovnáme hodnoty dívek a chlapců, pak z výzkumu vyplývá, že pro dívky jsou prioritní allocentrické hodnoty (pomoc druhým, péče o druhé).

I3: „*Pomoc a péče o druhé hraje v mém životě velkou roli. Každému se snažím pomoci nebo poradit a vyslechnout ho. Umím si rozdělit lidi, na který se můžu spolehnout. Často myslím víc na ostatní než na sebe.*“

U chlapců dominují hodnoty spojené s **majetkem** a zabezpečením sebe, potažmo svých blízkých. Považují za velmi důležitou také **nezávislost**. Jde jim o to, mít život ve svých rukách, rozhodovat se sám za sebe.

Ve třech případech se na kartách objevil termín **vytrvalost**. Vytrvalost označili za důležitou dva chlapci a jedna dívka. Vytrvalost pro ně znamená vytrvat v cestě za svým cílem a snaha nevzdávat se:

I1: „Vytrvalost pro mě znamená, abych vydržel nic neuspěchal, dělal věci správně. “

I2: „Ta vytrvalost je, že si jdu za svým cílem a chci v tom vydržet. “

I3: „K vytrvalosti jsem vychovaná. Toho co chci se snažím dosáhnout, i kdybych měla přejít přes cokoliv. “

Shrnutí

Z analýzy rozhovorů vyplynulo, že pro informanty jsou velmi důležité sociální vztahy – ve všech čtyřech případech si informanti vybrali kartu s termínem lidské vztahy. Vůle vytrvat, tedy vytrvalost, se objevila ve třech ze čtyř případů. Překážky tedy vnímají více jako výzvy s touhou dokončit to, čeho se snaží dosáhnout. Dále analýza ukázala, že chlapci uznávají rozdílné hodnoty než děvčata. Chlapcům jsou bližší hodnoty týkající se majetku, děvčata uznávají hodnoty allocentrické jako pomoc druhým a péče o ně.

Výhody a nevýhody vybrané profese a povědomí o nich

Pozitiva převažují nad negativy

U informantů narážíme na nepoměr mezi tím, kolik dokáží vyjmenovat kladných a stinných stránek vybraného povolání. Zatímco výhod dokázal každý informant vyjmenovat hned několik, tak nad nevýhodami přemýšlela pouze polovina informantů:

V: „Napadají tě nějaké nevýhody? “

I1: „ Co jsem slyšel, tak se u toho ztrácí zrak (o profesi svářeče), je to dost nebezpečný. Musel bych si dávat pořád pozor. Dost u toho budu riskovat svůj život. “

I3: „ Bude to psychicky náročný (o profesi sociální pracovnice). Ale myslím, že to zvládnou. No a taky bych nechtěla skončit někde v kanceláři. Pořád sedět. To by mě nebavilo. “

Mezi výhody každý z informantů řadí, že zvolená profese mu bude především dělat radost, zde se odráží touha po tom dělat něco, co jedince činí šťastným a popisují i několik dalších výhod:

I1: „Tak já přesně nevím. Prostě zábava u toho. Odreaguju se. Dobrej pocit. “

I2: „ Líbí se mi, že tam můžu dělat řidiče a taky, že se tam naučím něco nového. Můžu si sám opravit auto. Nebudu se tam nudit. “

I3: „Určitě uplatnění. Kdybych dělala tu policajtku, tak bych pomáhala druhým a měla bych pohyb, ráda sportuju. Když půjdu na tu sociální pracovníci, tak hodně uplatním tu psychologii, ta mě baví nejvíc, No a taky, když mi to půjde, tak si můžu dodělat tu vysokou. Myslím, že taky bude super potkávat nové lidi.“

Genderové rozdíly v otázkách financí

Informanti mužského pohlaví vidí především výhodu v tom, že začnou být samostatně výdělečně činní. Na rozdíl od dívek, které otázku financí nezmínily ani jednou, řeší chlapci finanční hledisko jako prioritu. Zajímavostí je však, že neřeší výši příjmu, které za práci budou dostávat, ale to, že budou mít konečně nějaký příjem, se kterým budou nakládat podle vlastního uvážení. Jeden z informantů v souvislosti s finanční nezávislostí hodlá zkrátit své budoucí vzdělání na formu kurzu, aby byl po jeho absolvování ihned nastoupit do zaměstnání a začít vydělávat.

Shrnutí

Výsledky analýzy poukazují na to, že v povědomí informantů převažují výhody vybrané profese. Za hlavní výhodu považují informanti skutečnost, že je práce bude činit šťastnými. Informanti mužského pohlaví dále uvádějí jako další z výhod, že s nástupem do zaměstnání budou výdělečně činní, avšak rozhodující pro ně není výše příjmu, ale pouhá skutečnost, že budou finančně nezávislí. Na druhou stranu nevýhody své profese dokáže popsat jen polovina z informantů.

Vliv na volbu povolání

Změny způsobené volbou povolání

Volba povolání úzce souvisí s uvědomováním si sebe sama. Jedinec si stále častěji uvědomuje, kdo je, co ho naplňuje a jaký zlom nastane po ukončení povinné školní docházky. Pro všechny informanty je blížící se volba povolání mezníkem mezi tím, co dělali doposud a tím čím se chtějí stát:

V: „Co myslíš, že se změní volbou povolání?“

I1: „Změní se toho hodně, protože už nebudu mít čas ani na kamarády. Všechno se změní v mém životě. Budu držet život ve svých rukách. Budu přemýšlet jinak o životě a budu se muset starat o svoji holku.“

I3: „Určitě nové zkušenosti, úplně nový život. Budu mezi novými lidmi, budu samostatnější. Bude to náročnější na učení, ale toho se nebojím.“

V některých vyvolává volba povolání a přestup na jiný stupeň vzdělání spíše obavy:

I4: „Trochu se bojím. Půjdu na jinou školu a nebudu tam ty lidi znát.“

Ve volbě povolání však kromě negativních prvků informanti spatřují i některá pozitiva jako zlepšení finanční situace informanta:

I2: „Bude to změna k lepšímu. Hlavně teď myslím na ty peníze, co pak budu vydělávat.“

Volba povolání očima nejbližších

Na základě analýzy rozhovorů vyplývá, že na volbě povolání svého potomka, sourozence nebo osoby blízké mají zájem se podílet jak rodiče sourozenci, ale i partneři jedince. Podávají proto návrhy, které jsou podle jejich uvážení pro jedince nejlepší:

I1: „Přítelkyně říkala, že bych se měl vyučit na toho automechanika a já jí řekl, že je to zbytečný nějaký tři roky na nějakým učilišti. Udělám si za tři měsíce svářečskéj kurz a půjdu hned do práce.“

I2: „Naši mi říkali kuchaře nebo zedníka. Já jim řekl toho opraváře a říkali, že to není špatný. Že je to dobrý.“

I3: „Bavili jsme se s babičkou. Já jí řekla o té sociální pracovníci a ona říkala, že je to dobrej nápad. Ale vybraly jsme i náhradní možnost. Jako učňák, kdybych to nedávala s učením. Tak jsme vybraly kosmetičku, to je na tři roky. Ale pak bych si ještě něco dodělala.“

Rozdílné názory na přijímání názorů ostatních

Chlapci shodně uvádějí, že nemají potřebu se s kýmkoli o volbě povolání radit, jelikož se nejraději rozhodují sami a názory okolí pro ně nemají skoro žádnou váhu:

I1: „Máma říkala, že bych měl jít na zedníka. Táta, že bych měl jít dělat truhlářinu. Ségra zase, at' jdu na kuchaře a já říkám, že ne. Mám svoji hlavu a rozhoduju se vždycky sám podle sebe.“

I2: „Doma mi říkali buď zedníka nebo kuchaře, ale já si na to přišel sám, co chci dělat.“

Naproti tomu děvčata rady přijímají někdy i vyhledávají a názory ostatních jsou pro ně důležité:

I3: „Myslím, že je dobré vyslechnout i to, co radí ostatní. Hodně lidí říkalo, že pomáháním druhým bych se mohla živit. Hodně mi to pomohlo, když jsem se pak rozhodovala.“

I4: „Mě pomohla s výběrem ségra. Je dobrý se zeptat třeba rodičů nebo sourozenců. Nechat si poradit a tak.“

Vliv zájmů

Jedinci shodně přikládají velký vliv na volbu povolání zájmům, u třech informantů se zájmy objevily na prvním místě:

V: „Podle čeho jsi se rozhodoval při volbě povolání?“

I1: „Chtěl jsem dělat něco, co mě baví, nevzdávat se a dělat to, co chci.“

I2: „Vybral jsem si to, protože mě to bude bavit.“

I4: „Myslím, že mě to bude bavit, tak jsem si to vybrala.“

Pouze jeden z informantů prozrazuje, že největším vlivem pro něj byl vliv jeho okolí přesněji jeho vrstevníků, kteří poukazovali opakovaně na jeho kvality. Přiznává však, že zájmy u něho stály na druhém místě:

I3: „Já jsem byla napřed dost zmatená, nevěděla jsem, co budu jednou dělat. Bavilo mě třeba koukat na Mentalistu, řešit ty případy. Ráda jsem pomáhala druhým a pak mi říkali, že mi to jde, že bych se tím mohla žít. Teprv pak mě napadlo, být tou sociální pracovnící nebo policajtkou.“

Vliv hodnot

Hodnoty informanti radí na třetí místo a dál. Pro jedince slouží spíše jako nástroj k porovnávání toho, čeho chtějí v životě dosáhnout a toho, kam se zatím ubírají. Jak bylo již zmíněno, tak chlapci upřednostňují hodnoty spojené s majetkem a dívky favorizují hodnoty orientované k druhým lidem. Dívky si tedy zvolily povolání, při kterém budou v každodenním kontaktu s lidmi. Chlapci spojují pojem zaměstnání s pojmem výdělek.

Informace, které jedinec získává ze školského zařízení a vliv školy

Již při nástupu do zařízení jsou jedinci nastupující do osmých a devátých tříd dotazováni na zájmy a na to, co by chtěli dělat. Upřednostňují se školy v místě bydliště. V některých případech je doporučena přihláška na učiliště, které slouží zároveň pro výkon ústavní výchovy. V tomto případě jsou však obory a zařízení omezené. V praxi je dobrým zvykem podat jednu přihlášku do škol hlavního vzdělávacího proudu a druhou do zařízení s ústavní výchovou. Při volbě povolání je jedincům k dispozici třídní učitel a školní psycholog, avšak se nestává často, že jedinec o tuto možnost požádá.⁴

⁴ Informace byly získány z poskytnuté dokumentace, které byly doplněny o komentáře ze strany třídního učitele. Nejednalo se tedy o oficiální rozhovory se zaměstnanci, pouze o doplňující informace, které byly poskytnuty v rámci společně stráveného času. Z toho tu důvodu nejsou tazatelské otázky zaznamenány v tabulce č. 2

Z rozhovorů vyplývá, že informanti si sice vzpomínají, že rozhovory na téma volby povolání absolvovali, ale nepřikládali jim velký význam:

V: „Bavili jste se ve škole o volbě povolání?“

I1: „No, asi se o tom už bavili, ale já jsem moc nevnímal.“

I2: „No ptali se akorát, co chci dělat. Jinak asi ne nebo nevím.“

I4: „Moc ne, ale mně to nevádí.“

Shrnutí

Nejenom sám jedinec má podíl na výběru své profese. Svoji roli sehrávají i vlivy z okolí. Zde se však míra vlivů velmi liší zejména v tom, zda vliv okolí působí na chlapce nebo dívku. Dívky jsou otevřenější v přijímání rad, zatímco chlapci se snaží stát si za svým názorem bez ohledu na to, jak dobře míněné nebo úderné jsou rady ostatních. Na druhou stranu by dívky poradily někomu jinému, zatímco chlapci zaujali stanovisko, že každý se má rozhodovat sám podle sebe. Z analýzy rozhovorů dále vyplynulo, že největším vlivem při volbě povolání byl vliv zájmů, což se potvrdilo u třech informantů. Jeden z informantů zastává názor, že nejdůležitějším vlivem je ten z okolí, podle kterého se sám řídil. Vliv školy nebyl zmíněn ani v jedné z odpovědí, spíše pro to, že informanti nepovažují školní prostředí jako místo, kde by se o svém povolání mohli něco dozvědět.

Dovednosti versus překážky

Silné stránky jedince

Z výpovědí informantů již vyplynulo, že zájmy jedince jsou velice důležité při rozhodování o volbě povolání. Zájmy úzce souvisí s dovednostmi a vlohami, které jedinec má. Z analýzy rozhovorů vyplynulo, že informanti věří v to, že mají dovednosti, jež jsou důležité a potřebné pro výkon vybraného povolání. Někteří z nich si své dovednosti již vyzkoušeli v praxi:

V: „Jaké jsou tvoje dovednosti ve vztahu ke zvolené profesi?“

I1: „Jdou mi práce rukama, už jsem svářel svoje kolo a šlo mi to. Myslím, že mi to půjde v pohodě.“

I3: „Já nevím, jestli je to dovednost, ale umím se vcítit do druhých, pomáhat jim. Někdy myslím na ostatní víc než na sebe.“

I4: „Myslím si, že mám dobrou představivost, že si jako umím představit, co by někomu slušelo. A jsem zručná, ale ještě bych se hodně naučila na tom učňáku.“

Praxe jako základ

Všichni dotazovaní se jednohlasně shodli, že pro výkon povolání bude nejvíce důležitá až praxe, kterou získají. Ta podle nich nejvíce prověří jejich schopnosti, dovednosti a nabyté vědomosti. Všichni si uvědomují, že výkon jejich budoucí profese nestojí jen na tom, co se o ní dozvědí a naučí se ve škole, ale především to, až si v reálu zkusí, co všechno jejich profese znamená a obnáší.

Překážky

Jako největší překážku uvádějí informanti mužského pohlaví starost o to, zda dokončí devátou třídu. Děvčata se obávají náročnosti vzdělání na učilišti nebo na střední škole. Fakt, že si prošli ústavní výchovou, jako handicap neuvádí ani jeden z informantů. Z odpovědí vyplývá, že netrpí pocitem méněcennosti nebo se nesetkali s nálepkováním ve svém okolí.

Shrnutí

Z analýzy rozhovorů vyplývá, že se informanti při volbě povolání rozhodovali i na základě svých dovedností. Dále bylo zjištěno, že chlapci jako největší překážku vnímají ukončení povinné školní docházky, zatímco dívky vidí jako možnou překážku tvrdší nároky na učení na dalším stupni vzdělání. Shodnost nastala ve chvíli, kdy informanti vypověděli o tom, že k výkonu profese nejsou zdaleka tak důležité nabyté vědomosti, ale spíše následná praxe v oboru. Informanti vidí veliký rozdíl v tom něco vědět a něco doopravdy poznat.

3.4 Závěry z výzkumného šetření

Cílem výzkumu bylo odhalení hodnot a vnějších zdrojů (pozitivních i negativních), které stojí za volbou povolání dítěte s poruchou chování. Hlavní výzkumná otázka byla formulována takto: Jaké hodnoty a vnější zdroje mají vliv na rozhodnutí pubescenta s poruchou chování při volbě povolání?

Tato hlavní výzkumná otázka byla rozdělena do šesti dílčích otázek: 1. Jaký vzor si jedinci přinášejí z rodiny (rodiče, sourozenci)? 2. Jaké hodnoty jedinec uznává a proč? 3. Jaké výhody a nevýhody vidí jedinec v profesi, kterou si vybral? 4. Jak vnímá jedinec volbu povolání a kdo měl na jeho výběr největší vliv? 5. Dostává jedinec (podle jeho názoru) dostatečné informace o volbě povolání ze strany školy? 6. Vnitřní zdroje jedince, které mu umožňují vykonávat jeho budoucí povolání? (vzdělání, sebedisciplína, motivace). V tab. 2 jsou zaznamenány konkrétní tazatelské otázky přiřazené k dílčím výzkumným otázkám.

Výzkum se zaměřuje na otázku volby povolání a s tím spojenou cestu jedince, procesy rozhodování, míru ovlivnění volby a vzory z jeho okolí. Výzkumné šetření se taktéž zabývá hodnotami, zvnitřněné hodnoty (avšak ty, které jsou uznávány a přijímány společností) jsou prospěšné nejen pro člověka samotného, ale i jeho okolí. Hodnoty pomáhají rozhodovat se a orientovat se ve světě. Pokaždé však platí, že hodnoty mají subjektivní charakter (Pekárková, 2007).

Data byla získávána metodou polostrukturovaného interview a doplněna analýzou poskytnuté dokumentace. Výzkumný vzorek byl tvořen čtyřmi dětmi (dva chlapci a dvě dívky) s problémy v chování ve věku 15 a 16 let v té době klienti střediska výchovné péče pro děti a mládež.

Výstupy z výzkumného šetření je rozděleno do tří stěžejních oblastí: 1. jedinec a jeho rodina, 2. profesní orientace jedince, 3. cesta vedoucí k volbě profese

Z analýzy výzkumného šetření byly následně vyvozeny výsledné závěry o hodnotách jedince a vlivech, které působí na pubescenta při volbě povolání.

Dospívající stojí před volbou povolání ovlivněn sociálním prostředím, zájmy a hodnotami. Nejsilnější vliv mají dle zpracovaných výsledků zájmy. Tato skutečnost pramení ze zjištění, že jedinci volí takové povolání, které jim bude

působit radost a při kterém uplatní své koníčky a záliby. Za vlivem zájmů stojí vliv blízkého okolí jedince (sourozenci, přátelé, rodiče, partneři). Míra tohoto vlivu se různí v tom, zda působí na jedince s mužským nebo ženským pohlavím. Chlapci zastávají názor, že by se každý měl rozhodovat sám za sebe a nerozhodovat se na základě návrhů z okolí. Dívky naproti tomu rady přijímají bez jakýchkoli okolků a názory svého okolí považují za cenné a při rozhodování, nad volbou profese, je zohlednily. Chlapci jsou více ovlivnitelní dlouhodobým vlivem rodiny, rolemi, které zastává v domácnosti otec a matka a neposlední řadě postavením rodičů na trhu práce. Názor se různí v hodnocení rodinného uspořádání. Zde platí, že pokud rodina plní svou funkci a každý je se svou rolí a postavením spokojen, pak jedinec tento model (hodnoty rodiny) přijímá za vlastní a v budoucnu je chce uplatnit ve své budoucí rodině. Ve druhém případě, kdy rodiče nejsou výdělečně činní a rodinu to narušuje, si jedinec snaží najít svou vlastní cestu a dosáhnout profesního uplatnění.

Vliv hodnot stojí za vlivem blízkého okolí, tedy na třetím místě. Nejčastěji volenou hodnotou se staly lidské vztahy, které jsou nejdůležitější pro všechny informanty. Snaha vycházet s okolím, tvorba a udržení uspokojivých vztahů je pro informanty v životě zásadní. Další dominující hodnotou se stala vytrvalost, kterou jedinci vztahovali k budoucí profesi, k ukončení povinné školní docházky a dalšímu stupni vzdělání. Dále se hodnoty rozdělily s ohledem na pohlaví jedinců. Dívky preferují hodnoty směřované k druhým lidem, záleží jim na pomoci a péči o druhé. Chlapci upřednostňují hodnoty mířené k majetku a materiálnímu zabezpečení. Chlapci také vnímají blížící se volbu povolání a následný nástup do zaměstnání pozitivně vzhledem k vidině výdělku. Tato zjištění korespondují s teoretickými poznatky o rozdílných preferencích hodnot s ohledem na pohlaví (viz s. 28).

Z výzkumného šetření dále vyplývá, že informanti jsou přesvědčeni o svých dovednostech, jež jsou důležité k výkonu povolání. Za důležitou však považují též praxi, kterou do budoucna získají. Překážku na cestě za svým cílem vidí v nedokončení základního vzdělání. Dívky se na rozdíl od chlapců obávají až zvýšených nároků na dalším stupni vzdělání a změny kolektivu.

Ve školním prostředí je jedincům nabízena pomoc při volbě povolání ze strany třídního učitele a školního psychologa, avšak těchto služeb není využíváno. Jedinci školní prostředí nevnímají jako místo, kde získají uspokojivé informace o svém povolání, tyto informace si vyhledávají především sami.

V rámci praxe je třeba se zaměřit na zvyšování informovanosti ve školním prostředí. Tento problém by mohl vyřešit intenzivnější a cílenější program, který by ale musel jedince oslovit a strhnout jejich pozornost. Pozornost by měla být směřována k zájmům a hodnotám jedince. Vhodné je zaměřit se na takové zájmy, které by bylo možné ve zvolené profesi dále rozvíjet. Hodnoty jedinců působí také jako vliv při volbě povolání. Zde se preferované hodnoty dělí podle pohlaví. U dívek by bylo vhodné rozvíjet sociální dovednosti, chlapce lze motivovat finančními a praktickými informacemi. Na uvážení každého je to, jestli by volba povolání neměla být spíše v kompetenci rodičů nebo nejbližších osob v rodinném prostředí, kde by se měla konat cílená osvěta než předpokládat, že jedinec všechny důležité informace získá svépomocí či ve škole.

Závěr

Bakalářská práce byla zaměřena na volbu povolání dospívajících s poruchou chování, konkrétně se zabývala vlivy a hodnotami, které na volbu povolání působí. Ze studia odborné literatury vyplynulo teoretické východisko bakalářské práce, které je obsaženo v prvních dvou kapitolách. Na tyto kapitoly plynule navazuje třetí kapitola, jež je empirickou částí práce.

V teoretické části v kapitole o poruchách chování byla vymezena problematika poruch chování, její příčiny, vývoj, klasifikace a rizikové chování spojené s obdobím dospívání, které může vést ke vzniku poruchy chování. První kapitola se též zabývá vývojovým úkolem (dozrávání v dospělost) tudíž počátky vytyčování životních plánů a perspektiv. Druhá kapitola se zabývala volbou povolání, jejím legislativním vymezením a kariérovým poradenstvím. Dále byly popsány vlivy, které působí na jedince při rozhodování nad volbou povolání a v neposlední řadě byla druhá kapitola zaměřena na hodnoty obecně i hodnoty ve vztahu k volbě povolání.

Výzkumné šetření si kladlo za cíl odhalit hodnoty a vnější zdroje (pozitivních i negativních), které stojí za volbou povolání dítěte s poruchou chování.

Jedinci jsou obklopeni spoustou impulzů, které mají vliv na volbu povolání. Bylo zjištěno, že z těchto vlivů je nejsilnější vliv zájmů, které patří do kategorie vlivů individuálních (pocházejících ze zdrojů jedince samotného). Přestože informanti mužského pohlaví odmítají vliv sociální (rodina, přátelé, partneři), tak je tento vliv patrný i v jejich výpovědích. Dívky se tímto vlivem nechávají ovlivňovat bez problému a přikládají mu velký význam. Vliv sociální se proto stává druhým nejsilnějším. Hodnotami jsou ovlivňováni všichni informanti, jejich vliv působí tehdy, kdy si jedinec srovnává priority a hledá vzor pro to jak konat, aby konal podle společensky platných norem. Nejčastěji se proto objevily hodnoty jako uspokojivé lidské vztahy a také vytrvalost – tedy hodnoty, které jsou společností často ceněny. Z výzkumného šetření dále vyplývá, že informanti jsou přesvědčeni o svých dovednostech, jež jsou důležité k výkonu povolání. Za důležitou však považují též praxi, kterou do budoucna získají. Informanti vnímají jako překážku na cestě za vytyčenými cíli neukončení povinné školní docházky a vysoké studijní nároky na dalším stupni vzdělání.

Využívání poradenských služeb ve školských a neškolských zařízeních nebylo potvrzeno. Z výzkumu vyplynulo, že informanti si raději nechají poradit od blízkých osob, než od odborníků – na takovou osobu se neobrátil ani jeden informant.

Hlavním přínosem bakalářské práce je odhalení hodnot a vnějších zdrojů jedince s poruchou chování, které jej ovlivňují při volbě povolání. Na tyto faktory je třeba se zaměřit, pokud chceme zvýšit informovanost dospívajících pro jejich snadnější rozhodování při volbě povolání. Aby jedinec získal o profesích, co nejvíce dostupných informací, je třeba se zaměřit na cesty, které dospívající volí při výběru svého profesního směřování. Jak vyplývá z výzkumného šetření, vlivné jsou především zájmy, které by mohly být vhodnou volbou povolání dále rozvíjeny. Získané informace o hodnotách potvrdily, že u chlapců vzhledem k povolání je potřeba se zaměřit na hodnoty materiální (podávat informace o příjmech a finanční nezávislosti s ohledem na povolání) a u dívek prohlubovat jejich sociální zájem a nabídnout jim nezbytné informace o tom, v jakém povolání by mohly své sociální citění uplatňovat. Tyto rozdílné preference hodnot si budou žádat rozdílný přístup a informace.

Shrnutí

Bakalářská práce je spojením teorie a praxe. Je věnována problematice volby povolání dospívajících s poruchou chování. Práce je rozdělena na dvě teoretické a jednu empirickou kapitolu. Teoretická část slouží k vymezení problematiky poruchy chování, vývojové psychologie a volby povolání. Na teoretickou část plynule navazuje empirická část obsahující metodologii, výzkumné šetření a závěry z výzkumného šetření.

Při výzkumném šetření byla použita kvalitativní strategie s metodou interview. Vlastní výzkumné šetření se zaměřuje na odhalení hodnot a vnějších zdrojů (pozitivních i negativních), které stojí za volbou povolání dítěte s poruchou chování.

Výzkumným šetřením byly odhaleny hodnoty a vnější zdroje, které měly podíl na výslednou volbu povolání. Profese byly zvoleny na základě vlivů individuálních a sociálních. Výzkumné šetření ukázalo spojitost mezi volbou povolání a vlivem zájmů, hodnot a sociálního prostředí. Je třeba se na tyto faktory zaměřit, chceme-li zefektivnit informovanost jedinců, kteří budou volbu povolání v nejbližší době řešit. V první řadě je se zaměřit na zájmy, které by byly vhodnou volbou povolání dále rozvíjeny. Dále zaměřit pozornost na rozdíly v hodnotách u chlapců a dívek a informace o povolání přizpůsobit preferencím obou pohlaví.

Summary

Bachelor work is a combination of theory and practice. It is dedicated to the problems of profession adolescents with conduct disorder. The work is divided into two theoretical and one empirical chapter. The theoretical part is to define the issues of behavioral disorders, developmental psychology and career choice. The theoretical part is seamlessly linked empirical part contains methodology, research investigation and the findings of the research.

During the research was used qualitative strategy with the method of interview. Own research focuses on the discovery of values and external sources (positive and negative) that are worth occupational choice of children with conduct disorder.

Research survey were revealed values and external resources that have contributed to the final choice of profession. Professions were selected based on the impact of individual and social. The survey showed a link between occupational choice and the influence of interests, values and social environment. It is necessary to focus on these factors, we want to streamline information for individuals who are career choices in the near future to resolve. The first step is to focus on the interests that would be a suitable choice of vocation developed further. Further focus attention on the differences in values between boys and girls and information profession adapt to the preferences of both sexes.

Použité zdroje

CLARK, Ginger, HORAN, John *Interaktive Internet Program Teaches Parents to Facilitate Childrens Career Development*. Arizona State Univerzity. 2001. Dostupné z: <http://horan.asu.edu/d-gc-apa-y2k-diss.htm>

ČAČKA, Otto. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-060-0.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.

DeRIDDER, Larry, *The impact of Parents and Parentig on Career Development*. Knoxville: Comprehensive Career development Project. 1990

ELLIOT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0182-0.

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 4. Přeložil Karel Balcar. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0741-2.

FRIEDMANN, Zdeněk., LAZAROVÁ, Bohumíra, Role školy v profesní orientaci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami – případová studie. In BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. et al. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami III.: Education of pupils with special educational needs III*. 1. vyd. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-189-8.

FRIEDMANN, Zdeněk. *Profesní orientace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich uplatnění na trhu práce: Professional assessment to students with special educational needs and their success at the job market*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5602-2.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vendula Hlavatá. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0. KOTÁSEK, Jiří. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bilá kniha*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. ISBN 80-211-0372-8.

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-888-0.

HLAĎO, Petr a Jitka MICHALICOVÁ. *Kroky k povolání*. Praha: Raabe, c2014. Dobrá škola. Výchovný a kariérový poradce, 1. ISBN 978-80-7496-088-8.

HLAĎO, Petr, Zuzana HRUBCOVÁ a Antonín MEZERA. *Sebezpoznávání*. Praha: Raabe, 2015. Dobrá škola. ISBN 978-80-7496-182-3.

HŘEBÍČEK, Libor. *Výchova a profesionální orientace*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

KATRŇÁK, Tomáš. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-29-6.

KOHOUTEK, Rudolf. *Základy pedagogické psychologie*. Brno: CERM, 1996. ISBN 80-85867-94-X.

LANKARD, Bettina (1995). *Family Role in Career Development*. ERIC Digest, No. 164, pp. 1-7.

MACEK, Petr. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-X.

MEZERA, Antonín. *Pro jaké povolání se hodím?: jak si vybrat střední a vyšší odbornou školu a snad i budoucí povolání*. 2., aktualiz. vyd. Brno: Computer Press, 2008. ISBN 978-80-251-2395-9.

Mezinárodní klasifikace nemocí: *mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, MKN-10*. Akt. vyd 2013. Zpracoval Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, Praha 2013. ISBN 978-80-904259-0-3. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/zpravy/aktualizace-mkn-10-platnosti-od-1-ledna-2013>

MICHALOVÁ, Zdeňka. *Sonda do problematiky specifických poruch chování*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2007. ISBN 978-80-7311-075-8.

MOJŽÍŠEK, Lubomír. *Pracovní výchova, polytechnické vzdělání a profesionální orientace : Systém a subsystémy pracovní výchovy*. Brno : UJEP, 1981.

PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-198-0.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: VÚP, 2005. ISBN 80-87000-02-1

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.

SEMRÁD, Jiří, Iva JURÁČKOVÁ a Václav ŠÍMA. *Průvodce sociální pedagogikou v kontextu pedagogických věd*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-897-0.

SKORUNKOVÁ, Radka. *Úvod do vývojové psychologie*. Vyd. 4. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. ISBN 978-80-7435-115-0.

STRÁDAL, Jiří. *Praktické činnosti pro 6.-9. ročník základních škol: člověk a svět práce : příprava na volbu povolání*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-778-2.

STRAUSS, Anselm a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

ŠIKULOVÁ, Renata, Eva MRÁZOVÁ a Iva WEDLICHOVÁ. *Pomáháme žákům s výběrem vzdělávací a profesní dráhy: metodická příručka pro učitele základních škol*. Vyd. 1. Most: Hněvín, 2007. ISBN 978-80-86654-20-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Poradenská psychologie pro pedagogy se zaměřením na problémy v chování: problémy v chování mohou mít různé příčiny i různá řešení*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. ISBN 978-80-7372-763-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 5., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0225-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VAŠUTOVÁ, Maria a Michal PANÁČEK. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Vyd. 1. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013. ISBN 978-80-7464-125-1.

VAŠUTOVÁ, Maria. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2005. ISBN 80-7042-691-8.

VENDEL, Štefan. *Kariérní poradenství*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1731-9.

VÍTKOVÁ, Marie a Jiří HAVEL (eds.). *Inkluzivní vzdělávání v primární škole: Inclusive education in primary school ; Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami = Education of pupils with special educational needs : sborník z konference s mezinárodní účastí*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-199-7.

VOJTOVÁ, Věra a Karel ČERVENKA. *Edukační potřeby dětí v riziku a s poruchami chování: Educational needs of children at risk and with behavioural disorders*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6134-7.

VOJTOVÁ, Věra a Petr FUČÍK. *Předcházení problémům v chování žáků: dotazník pro žáky*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2012. ISBN 978-80-87063-66-8.

VOJTOVÁ, Věra. *Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5159-1. PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4573-6.

Zákon č. 82/2015 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Seznam tabulek

Tab. 1: Hollandovy osobnostní typy	29
Tab. 2: Dílčí otázky a podotázky	33

Seznam použitých zkratk

Zkratka	Význam
ASEBA	Achenbach System od Empirically Based Assesment
CNS	centrální nervový systém
MKN-10	Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A: Karty hodnot

Příloha B: Karty vlivů

PŘÍLOHA A

Karty hodnot

postavení	majetek	moc	vytrvalost
věda	výzkum	objevování	kontrola
umění	krásno	tvorba	originalita
lidské vztahy	pomoc druhým	péče	vzdělávání
vůdcovství	organizace	dobrodružství	nezávislost
ekonomická úspěšnost	obchod	administrativa	praktičnost

PŘÍLOHA B

Karty vlivů

Rodiče	Sourozenci	Zájmy
Hodnoty	Vzor v dospělé osobě (ne rodič)	Vrstevníci
Informace ze školy	Informace z jiných než školských zařízení	Jiné